

Verhalen achter de lage opkomst

Over de motieven van niet-stemmers bij
de verkiezingen in vijf gemeenten

4 oktober 2022

Marianne van Bochove
Lea Klarenbeek
Hans Moors

Met medewerking van: Ali Amghar,
Leah van Ees, Houda Nabih, Sam
Peper (De Haagse Hogeschool), Iris
Vermeeren

E:M+MA.

‘De rode draad in alle onderzoek naar onbehagen is een gevoel van machteloosheid en van verbroken verbindingen, waaronder met de politiek. Mensen voelen zich niet gehoord, niet gezien en niet begrepen. Dan is het antwoord: ga in gesprek. Laat mensen vertellen over hun leven en hun problemen, over hun zorgen en over samenleven. Begin met het herstel van verbinding, leg een brug tussen hun leven en dat van anderen en de politiek. Doe op die manier iets aan die machteloosheid.’

Jelle van der Meer en Marcel Ham, *Twintig jaar onderzoek naar de boze burger*

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	8
2. Lokale context: bevindingen in vijf gemeenten	11
3. Overstijgend: motieven van niet-stemmers	35
4. Conclusies en aanbevelingen	40
5. Geraadpleegde literatuur	44
Bijlagen	46

Samenvatting

De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 lag historisch laag. We gingen in vijf gemeenten met een lage opkomst in gesprek met niet-stemmers (en stemmers). Wat waren hun motieven? En wat is er volgens hen, en volgens lokale sleutelfiguren, nodig om de opkomst volgende keer te verhogen?

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is gebaseerd op kwalitatief onderzoek in vijf gemeenten – en in sommige gevallen daarbinnen een stadsdeel of wijk – waar de opkomst laag lag: Almere (Poort), Den Haag (Laakkwartier en Spoorwijk), Den Helder, Oldambt en Weert. Criteria voor de selectie waren naast de opkomstcijfers: geografische spreiding, variatie in bevolkingsomvang en mate van stedelijkheid.

De dataverzameling bestond uit:

- 1) Bestuderen van bestaande data en documenten over de vijf gemeenten, wat betreft de verkiezingen en de bredere lokale context.
- 2) (Groeps)interviews met lokale sleutelfiguren, zoals wijkprofessionals, gemeenteambtenaren en actieve bewoners. In totaal hebben we 43 sleutelfiguren geïnterviewd.
- 3) Straatgesprekken met bewoners, die we op verschillende tijdstippen en locaties hebben gesproken over het wel of niet stemmen. In totaal hebben 108 mensen deelgenomen aan de straatgesprekken.

We hebben de bevindingen eerst op gemeentelijk niveau uitgewerkt en vervolgens de overeenkomsten en verschillen tussen de gemeenten geanalyseerd.

Bevindingen

Lokale kwesties, landelijke patronen

De vijf gemeenten hebben elk hun eigen karakter. Door in te zoomen kunnen we de motieven van mensen in hun lokale context begrijpen. Inwoners hebben het in de ene gemeente over de locatie en kosten van een nieuw stadhuis en in de andere gemeente over problematiek rond overbewoning waar maar geen vooruitgang in zit. Door vervolgens uit te zoomen, zien we algemenere patronen.

Een veel voorkomend motief is dat stemmen 'geen zin heeft', omdat 'er toch niks gaat verbeteren' en politici 'hun beloftes niet nakomen'. Uit dergelijke antwoorden blijkt een (variërende) mate van wantrouwen richting de lokale en/of landelijke politiek en overheid. Hierbij valt op dat lokale kwesties (zoals conflicten in de gemeenteraad) en landelijke problematiek (zoals corona, stikstofbeleid, toeslagenaffaire) vaak in één adem genoemd worden. Bewoners maken hierin vaak geen scherp onderscheid; ze zien beide als een bevestiging van een **incapabele – of erger nog: onbetrouwbare – overheid**.

Een ander motief dat vaak genoemd wordt is 'geen interesse' en 'niet belangrijk genoeg'. Veel respondenten die dit motief noemen, staan vrij onverschillig tegenover de lokale politiek, ze hebben er geen uitgesproken mening over. Sommigen van hen geven aan wel te stemmen bij de landelijke verkiezingen, omdat ze daar meer over weten en/of omdat daar de 'echte' beslissingen volgens hen worden genomen. Anderen hebben in het algemeen **geen belangstelling** voor politiek. Zo'n apolitieke houding wordt vaak van generatie op generatie overgedragen, signaleren lokale sleutelfiguren.

Een derde motief dat vaak voorkomt, is een ervaren gebrek aan interesse van lokale en landelijke politici in 'mensen zoals wij'. Of het nu gaat om bewoners van een nieuw stadsdeel, een arme wijk, of dorpen in een fusiegemeente: wat zij vaak met elkaar gemeen hebben is **het gevoel over het hoofd gezien te worden**. Vaak kunnen ze dit onderbouwen met concrete voorbeelden die hun

gevoel bevestigen. Omdat lokale politici zich maar weinig laten zien – alleen een paar weken voor de verkiezingen – voelen ze er geen 'connectie' mee. Wijkprofessionals beamen dat er een grote kloof is tussen de dagelijkse werkelijkheid van deze bewoners en het 'systeemdenken' van de lokale overheid.

Speelde **corona** nog een rol? Ja, maar minder prominent dan verwacht. Er waren geen mensen die zeiden thuis te zijn gebleven uit angst voor besmetting met het coronavirus. Een enkeling was al besmet, en kon daardoor niet gaan stemmen. Vaker wordt corona genoemd als het gaat om de organisatie van de verkiezingen: stemlokalen bevonden zich bijvoorbeeld op andere locaties dan gewoonlijk. Ouderen die normaal gesproken in hun eigen woonzorgcentrum konden stemmen, konden dat nu soms niet. En het coronabeleid komt terug als 'bewijs' van het slechte functioneren en de verborgen agenda van de (vooral landelijke) politiek.

Nuancering van termen als 'boos' en 'afgehaakt'

Op basis van het veldwerk wordt duidelijk dat termen als 'boze burgers' of 'afgehaakte burgers' – in het publieke debat vaak gebruikt – te kort door de bocht zijn. Onder niet-stemmers komen allerlei gevoelens voor richting de (lokale) politiek, zoals onverschilligheid, tevredenheid, berusting, teleurstelling, machteloosheid, cynisme, argwaan en woede. Waar boosheid een actieve emotie veronderstelt, hebben veel niet-stemmers zich erbij neergelegd dat de politiek – in hun ogen – het verschil niet zal maken ('beloftes worden toch niet nagekomen').

De term 'afgehaakt' suggereert twee dingen: (1) dat mensen eerst 'aangehaakt' waren en (2) dat mensen in belangrijke opzichten 'niet meedoen' in de samenleving. Beide suggesties moeten genuanceerd worden. Als het om politieke participatie gaat, zijn er mensen die nooit 'aangehaakt' zijn geweest; we spraken in de straatgesprekken met mensen die nog nooit hebben gestemd. Maar dat betekent niet dat zij in het geheel niet betrokken zijn. We

kwamen bewoners tegen die zeer actief zijn in lokaal vrijwilligerswerk, die vinden dat dát de manier is om iets voor je stad, dorp of wijk te betekenen.

Veel mensen passen niet in één hokje

Motieven om niet te stemmen sluiten elkaar niet uit. Door met mensen in gesprek te gaan, merk je dat hun beweegredenen gelaagd zijn. Zo gaven sommige niet-stemmers aan dat ze door omstandigheden niet in staat waren om te stemmen – geen tijd, ziek, op vakantie – om er vervolgens aan toe te voegen dat ze zich er ook niet in verdiept hadden, het sowieso niet zo interessant vinden, er geen verstand van hebben en denken 'die ene stem gaat het verschil niet maken'. Ook gebrek aan belangstelling, enige mate van wantrouwen en geen binding met lokale politici komen in combinatie voor.

Stemmers hebben vaak begrip voor niet-stemmers

Een veelgehoorde uitspraak onder stemmers is: 'als je niet stemt, mag je ook niet klagen'. Stemmen wordt door sommigen als een voorrecht of burgerplicht gezien. Anderen doen het vooral uit gewoonte, 'omdat het hoort'; om er vervolgens vaak achteraan te zeggen dat ze het eigenlijk niet interessant vinden en zich er niet zo in verdiepen.

Veel stemmers hebben ook niet-stemmers in hun naaste omgeving. Sommigen vinden dat niet-stemmers 'geen plichtsbesef' hebben. Maar velen tonen ook begrip voor niet-stemmers. Ze geven aan te begrijpen dat mensen er geen vertrouwen (meer) in hebben en delen soms hun mening dat het 'toch niet uitmaakt' en 'politici toch wel doen waar ze zin in hebben'. Sommige stemmers maken zich zorgen over de lage opkomst, maar ze nemen dit de lokale politiek meer kwalijk dan hun niet-stemmende dorps- of stadgenoten.

Aanbevelingen

Over het algemeen zijn bewoners en sleutelfiguren het erover eens: 'de politiek is aan zet' om de opkomstcijfers te verbeteren. Zij doen verschillende

aanbevelingen, soms samenhangend met de specifieke lokale context, maar vaker breder toepasbaar.

1. Laat als lokale politicus je gezicht vaker zien en luister écht naar bewoners

De relatie tussen bewoners en lokale politici moet beter. Mensen voelen zich niet gezien en gehoord en missen vaak de connecties om wel met politici in gesprek te komen. 'In plaats van te wachten tot de burger naar ons toekomt, moeten wij naar de burger toe', is ook onder gemeenteambtenaren te horen. En dan niet alleen vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen een bijeenkomst bijwonen, maar regelmatig aansluiten en echt het gesprek aangaan.

2. Maak als lokale politicus je beloftes concreet en kom ze na

Zowel niet-stemmers als stemmers zeggen dat er in de lokale politiek van alles wordt beloofd, maar weinig wordt waargemaakt. Ze willen transparantie, concrete doelen en zichtbare resultaten. Langslepende lokale kwesties ondergraven het vertrouwen.

3. Benut de rol van intermediairs

Informatievoorziening is belangrijk voor het betrekken van bewoners bij de lokale politiek. Lokale omroepen en (wijk)kranten kunnen hieraan bijdragen. Daarnaast zijn er belangrijke 'intermediairs' die een schakel zijn tussen bewoners en lokale politici. Zij hebben wel de connecties en genieten vaak het vertrouwen van burgers. Zij nodigen politici uit voor bijeenkomsten en geven door wat er onder de mensen leeft. Zulke 'niet-gekozen vertegenwoordigers' zijn cruciaal voor het bij elkaar brengen van de 'leefwereld' en de 'systeemwereld'.

4. Investeer in het politieke bewustzijn en vertrouwen van de jeugd

Niet-stemmen wordt vaak van generatie op generatie overgedragen, signaleren lokale sleutelfiguren. Om dat te doorbreken, is het belangrijk jongeren te betrekken bij de lokale politiek. Door er aandacht aan te besteden

op school (hoe werkt de gemeenteraad en wat betekent het concreet voor jouw leven in de wijk?), en door jongeren op te zoeken en met hen in gesprek te gaan. Er zijn 'onorthodoxe' manieren voor nodig om jongeren te betrekken, zeggen sleutelfiguren. Sluit aan bij hun behoeften en interesses.

1. Inleiding

De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2022 was historisch laag, in het bijzonder in bepaalde delen van Nederland. Uit kwantitatief onderzoek weten we dat er in sommige gemeenten/wijken structureel sprake is van een lage opkomst. Ook naar de achtergrondkenmerken en motieven van niet-stemmers is kwantitatief onderzoek gedaan.

Dergelijk onderzoek levert veel informatie op, maar heeft ook beperkingen. Ten eerste geeft het geen inzicht in lokaal gewortelde 'culturen' van niet-stemmers die in sommige wijken bestaan. Ten tweede zijn niet-stemmers in survey-onderzoek vaak ondervertegenwoordigd, want mensen die niet participeren in verkiezingen zijn over het algemeen ook minder bereid om mee te doen aan vragenlijstonderzoek.

Om inzicht te krijgen in de beweegredenen van mensen die wonen in een gemeente met een hoog aandeel niet-stemmers, kiezen we daarom voor verdiepend kwalitatief onderzoek. Dat is erop ingericht om in verschillende wijken in direct contact te komen met niet-stemmers (zie Bijlage 1 voor een uitgebreide methodologische verantwoording). Mensen zijn willekeurig op straat aangesproken en uitgenodigd voor een kort gesprek. En er zijn (groeps)interviews afgenomen met actieve en bekende wijkbewoners en met professionals die in de wijken werken.

Het veldwerk is uitgevoerd in vijf gemeenten en daarbinnen in specifieke stadsdelen of wijken: Almere Poort (opkomst 31,5%, Almere 39,9%), Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk (opkomst 22,7%, Den Haag 43%), Den Helder (opkomst 44,3%), Oldambt (opkomst 46%) en Weert (opkomst 45,2%). Bij de keuze voor deze gemeenten hebben we gestreefd naar spreiding over Nederland en variatie in omvang van de gemeente (c.q. het stadsdeel of de

wijk), de mate van verstedelijking en de samenstelling naar demografische achtergrondvariabelen (leeftijd; werkend/niet-werkend; gemiddeld inkomen; gemiddeld opleidingsniveau; wel/geen migratieachtergrond, etc.). Bij de selectie is er tevens rekening mee gehouden dat de regio's waar traditioneel een lage opkomst is bij verkiezingen zijn vertegenwoordigd, evenals de gemeenten die in 2022 werden geconfronteerd met een sterke daling van het opkomstpercentage ten opzichte van 2018. Tot slot werd de keuze ook ingegeven door pragmatisme; het beschikken over goede ingangen om snel en met een beperkte doorlooptijd het veldwerk uit te kunnen voeren.¹

1.1 Bevindingen uit kwantitatief onderzoek

Volgens De Voogd en Cuperus (2021) zijn in bepaalde streken bepaalde groepen mensen 'afgehaakt'. Nederland is verdeeld, zoals Milikowski eerder liet zien in *Een klein land met verre uithoeken* (2021), met opleidingsniveau als nieuwe scheidlijn. Het land wordt 'geregeld' door de hoogopgeleiden. De rest heeft weinig in de pap te brokkelen, staat erbij en kijkt er naar, is dikwijls ongezonder, eenzamer en minder verbonden, woont in een probleemwijk, of op het krimpende platteland, of in middelgrote steden waar de maakindustrie is verdwenen. En als deze rest al stemt, dan doen ze dat, aldus De Voogd en Cuperus (2021), op 'buitenstaander-partijen' zoals PVV, FvD en SP.

Krouwel en collega's (2018) kwamen deels tot een vergelijkbare conclusie. Op basis van een grootschalig kwantitatief onderzoek construeerden zij een aantal typen niet-stemmers: 'de boze afhaker', 'de kwetsbare buitenstaander', 'de levenscyclus-afhankelijke instapper', 'de toevallige thuisblijver'. Opleidingsniveau vormt ook tussen deze verschillende typen niet-stemmers een onderscheidende factor. De 'thuisblijver' die door bepaalde omstandigheden niet heeft gestemd en de 'instapper' die in een levensfase zit waar even andere prioriteiten gelden, zijn duidelijk hoger opgeleid en hebben

¹ Het veldwerk vond plaats van 10 juni tot en met 12 juli 2022. Toen is de dataverzameling afgesloten. Het gehele onderzoek liep van 2 mei tot en met 22 juli 2022. Zie Bijlage 1 voor een verdere toelichting van de onderzoeksopzet en hoe we te werk zijn gegaan bij de dataverzameling en de analyse.

het economisch en sociaal best goed voor elkaar. Voor de 'buitenstaander' en de 'afhaker' ligt dat anders. Hier zit politiek cynisme, weinig vertrouwen in de overheid, gecombineerd met een gemiddeld relatief laag opleidingsniveau en een hoge mate van sociale en economische kwetsbaarheid.

Als aanvulling op het kwantitatieve Lokaal Kiezersonderzoek – dat sinds 2016 elke vier jaar verricht wordt tijdens de gemeenteraadsverkiezingen – zijn in 2022 vanwege de relatief lage opkomst aanvullende analyses uitgevoerd, specifiek gericht op niet-stemmers (Vollaard, De Blok, Den Ridder & Jansen, 2022). Vollaard en collega's nuanceren het scherpe onderscheid dat in andere studies gemaakt wordt tussen categorieën als 'gevestigden' en 'buitenstaanders' of 'afhakers'. Ze benadrukken dat niet-stemmers uit verschillende groepen bestaan. Mensen met een lager inkomen en opleidingsniveau, jongeren en niet-werkenden zijn oververtegenwoordigd in de groep niet-stemmers. Veel voorkomende redenen om niet te stemmen die naar voren komen zijn: praktische belemmeringen, moeite om te kiezen en gebrek aan vertrouwen. Vollaard en collega's maken zich op basis van de bevindingen net als De Voogd en Cuperus (2021) zorgen over ongelijke patronen in vertegenwoordiging en vertrouwen. Hoewel de groep niet-stemmers divers is, vinden ze wel een verband tussen niet-stemmen en andere variabelen: politiek cynisme, gebrek aan interesse, weinig belang hechten aan de gemeente, weinig lokale verbondenheid, eenzaamheid, zich ongelukkig voelen, en een slechte gezondheid.

In dit rapport wordt – dicht op het oorspronkelijke bronmateriaal – verslag gedaan van hoe mensen zelf motiveren dat zij niet hebben gestemd voor de gemeenteraad in hun gemeente.

1.2 Onderzoeksvragen

1. Wat zijn de beweegredenen van mensen om niet (of wel) te stemmen in gemeenten met een lage opkomst?
2. Hoe past de lage opkomst volgens bewoners en lokale sleutelfiguren in de politieke en bredere maatschappelijke context van deze gemeenten?
3. Welke aanknopingspunten bieden de bevindingen voor het bevorderen van de opkomst bij volgende gemeenteraadsverkiezingen?

2. Lokale context: bevindingen in vijf gemeenten

In dit hoofdstuk bespreken we de motieven van niet-stemmers in de vijf geselecteerde gemeenten, met aandacht voor de specifieke lokale context.

We beantwoorden per gemeente de volgende vragen: Wat zeggen de cijfers over de vijf gemeenten (soms: stadsdeel of wijk)? Hoe ervaren bewoners en lokale sleutelfiguren het leven er? Wat is de lokale politieke context? Wat zijn de motieven van niet-stemmers en stemmers? En op welke manieren zou de opkomst volgens respondenten kunnen worden bevorderd?²

2.1 Almere Poort

'In Poort woon je, maar leef je niet'

² Afbeelding van Nederland is van [Cler-Free-Vector-Images](#) via [Pixabay](#). De punaise is een eigen bewerking.

³ De opkomstpercentages per wijk zijn gebaseerd op de opkomst per stembureau. Aangezien bewoners niet verplicht zijn in hun eigen wijk te stemmen, kan de opkomst per wijk enigszins vertekend zijn. Dit geldt ook voor de

Almere Poort in cijfers

Almere Poort is een relatief nieuw stadsdeel in Almere. Het bestaat uit vijf verschillende wijken: Duin, Olympiakwartier, Homeruskwartier, Europakwartier en Columbuskwartier. De bouw van woningen is begonnen in 2007. Er wonen op dit moment een kleine 20.000 mensen. Er wordt nog druk gebouwd aan het stadsdeel: als alle woningen af zijn, moeten er zo'n 30.000 mensen kunnen wonen.

Net als de wijk zelf, zijn de bewoners van Poort relatief jong, dikwijls jonge gezinnen. Almere Poort is qua migratieachtergrond de meest diverse wijk van Almere. Er woont een relatief grote Surinaamse gemeenschap, en een grote groep expats. De wijken binnen het stadsdeel verschillen sterk van elkaar wat betreft sociaaleconomisch profiel. In Duin ligt het gemiddeld jaarinkomen 25.000 euro hoger dan in Olympiakwartier Oost ([allecijfers.nl](#)). De opkomst in Almere Poort lag bij de gemeenteraadsverkiezingen op 31,5% (t.o.v. 39,9% in Almere als geheel) (Gemeente Almere, 2022; [verkiezingsuitslagen.nl](#)).

Er waren 5 stemlocaties in Poort. In de wijk Duin was geen enkel stembureau. Ter vergelijking: in Almere Haven, dat ongeveer evenveel inwoners heeft als Poort, waren 10 stemlocaties. Het is daarom niet onwaarschijnlijk dat een deel van de bewoners van Poort elders in Almere gestemd heeft. De precieze opkomstcijfers zijn moeilijk te bepalen aan de hand van stembureaugegevens.³

Almere Poort volgens bewoners en professionals: een spookstad

Het meest opvallende kenmerk van Almere Poort is simpelweg dat het stadsdeel nog niet af is. Dit zie je terug in het straatbeeld: bouwkranen, werkplaatsen en grote hopen zand. Maar de impact hiervan is groter dan alleen op de openbare ruimte. Door de bouwcrisis in 2010 heeft de ontwikkeling van het stadsdeel fikse vertraging opgelopen, en heeft de gemeente moeten bezuinigen op het ontwikkelen van faciliteiten. Dat is ten

Haagse wijk Laakkwartier en Spoorwijk, al gaven enkele sleutelfiguren daar aan dat de werkelijke opkomst onder wijkbewoners eerder lager dan hoger zal liggen. Aangezien De Haagse Hogeschool een stemlocatie was, is de verwachting dat daar ook Haagse studenten en medewerkers van buiten de wijk hebben gestemd.

koste gegaan van voorzieningen en ontmoetingsplekken, zoals sportvelden en speeltuinen.

'Almere Poort is een spookstad. Je kunt hier over straat lopen en niemand tegenkomen. Er is niks te doen, mensen kennen hun buren niet. Iedereen leeft z'n eigen leven.' (vrouw, 36)

'In Poort woon je, maar leef je niet.' (wijkwerker, Poort)

De mate van burencontact lijkt overigens wel per straat of blok te verschillen. Tijdens de straatgesprekken geven sommige mensen aan heel leuk contact met hun buren te hebben. Dit lijkt vaak ook samen te hangen met de aanwezigheid van kinderen.

Onder bewoners is een sterke focus op Amsterdam. Velen van hen komen er vandaan, en hebben er nog werk, vrienden en familie.

'Mensen voelen zich Amsterdammer, 'Metropoler', 'Nederlander', of misschien wel Surinamer. Maar niet Almeerder, en al helemaal niet 'Poorter'.' (man, 45)

Duin vormt volgens lokale sleutelfiguren een uitzondering binnen het stadsdeel. Bij de bouw van deze wijk is meer gestuurd op sociale cohesie. Duin heeft meer een eigen identiteit, er is meer lokale trots, en een gevoel van 'mijn dorp'. Bewoners worden er automatisch lid van een bewonersvereniging. Aangezien er geen stemlocatie was in Duin, kunnen we op basis van de beschikbare gegevens niet zien of dit zich ook vertaald heeft in een hogere opkomst.

Lokale politieke context: tekortschietende voorzieningen en de Floriade

Veel bewoners geven aan teleurgesteld te zijn over de voorzieningen in hun wijk. Er waren hen dingen beloofd toen ze hier kwamen wonen, en de gemeente heeft die beloftes volgens hen niet waargemaakt.⁴ Met name de tijdelijke voorzieningen voor afval en parkeerplaatsen leiden tot ontevredenheid, en hier en daar ook tot burenruzies.

'Er waren allerlei beloften gedaan over deze wijk, maar ik zie daar niks van. Je moet eindeloos wachten voor je bij de huisarts terecht kunt. Er zijn ook lange wachtlijsten voor scholen bijvoorbeeld, ik ben nu al bezig met mijn kind van 4 straks op een middelbare school te krijgen.' (vrouw, 36, bewoonster Olympiakwartier)

Tegelijkertijd lijken bewoners soms ook gehecht te raken aan tijdelijke situaties. Dan ontstaat frictie als de gemeente verder wil met een volgende stap van de ontwikkeling in de wijk. Verschillende professionals geven ook aan dat het hen niet lukt om de bewoners van Poort tijdig mee te nemen in de ontwikkelingen die hun wijk nog te wachten staan. Zij zijn ontevreden over de opkomst bij participatie- en visiebijeenkomsten.

Zowel bewoners als professionals in de wijk merken op dat de bewoners van Poort sterk op zichzelf gericht zijn. Aan de ene kant trekt de wijk in ontwikkeling zelfbouwers en pioniers, zoals blijkt uit een onderzoek van Motivaction (2021). Deze 'opwaarts mobielen' zijn in eerste instantie bezig met hun eigen 'wooncarrière', en minder met het vormen van een gemeenschap. Zij zijn gewend om apolitiek te zijn. Maar sommige bewoners zien ook andere oorzaken. Een relatief groot aantal bewoners heeft volgens hen te maken met schuldenproblematiek en huiselijk geweld. Deze mensen

⁴ Voor een recent overzicht van ontwikkelingen met betrekking tot de leefbaarheid en veiligheid in Almere, zie: Moors, De Veen en Van de Wijngaert (2022).

hebben wel iets anders aan hun hoofd dan zich bezig te houden met lokale politiek.

Maar, stelt een ambtenaar, dit beeld moet wel genuanceerd worden: *'Mensen hebben heus interesse in wat er in Poort gebeurt.* Hij geeft hierbij een illustratie: *Vis à Vis*, een locatietheater in Poort, moest weg omdat er gebouwd zou gaan worden. Er is een grootschalige, wijkoverstijgende actie opgezet waarbij 16.000 handtekeningen verzameld zijn om het theater te laten blijven. Het aanpassen van de plannen heeft de gemeente uiteindelijk zo'n 20 miljoen euro gekost.

'Dit was echt een georganiseerde volksopstand. Daar hebben we van geleerd: kennelijk is er wel interesse in cultuur en buurtoverstijgende activiteiten. Maar wij falen om de burger te laten weten dat zij daarin een rol kunnen en mogen nemen. Wij moeten nut en noodzaak daarvan duidelijk te maken. Dat dat kan, en dat dat invloed heeft.' (ambtenaar)

Een heet hangijzer in heel Almere, is de Floriade. Het miljoenenproject, dat in Almere voor lokale trots zou moeten zorgen, kan op veel scepsis rekenen, ook in Poort. Mensen zien miljoenen naar de Floriade gaan, terwijl er in hun wijk geen geld is voor het ontwikkelen van een park of van sportvoorzieningen. Het draagt bij aan het beeld dat de gemeente verkeerde prioriteiten stelt.

Een laatste aspect, dat samenhangt met het tekort aan publieke voorzieningen, is dat het in Almere Poort moeilijk is geweest om voldoende stembureaus te realiseren. Veel scholen in de wijk barsten al uit hun voegen, geeft de verantwoordelijke ambtenaar aan. En omdat de locaties ook nog moesten voldoen aan coronamaatregelen, vielen er nog meer af.

Straatgesprekken over niet-stemmen: gebrek aan vertrouwen of aan interesse

Respondenten, of ze nu wel of niet gestemd hebben, zijn over het algemeen niet verbaasd over de lage opkomst in Almere Poort. Een vrouw van 43 uit het Columbuskwartier, die via haar eigen bedrijf bijles geeft in heel Almere, zegt:

'Het verbaast mij niets dat de opkomst zo laag is. Mensen zijn in Poort weinig betrokken bij hun buurt en bij de school. Ook niet zo gek, wonen is hier duur en alles wordt steeds duurder, dus die mensen moeten de hele dag werken.'

Een man van 42, opsporingsambtenaar op Schiphol, heeft een andere analyse:

'Mensen hebben het wel over verkiezingen, maar stemmen niet. Het is geen desinteresse, maar laksheid of onverschilligheid. Mensen vinden het niet de moeite waard, omdat ze zien dat er niks gebeurt.'

Van de 18 niet-stemmers die wij spraken in Almere Poort noemt het overgrote deel **een gebrek aan vertrouwen** als primaire reden om niet te gaan stemmen. Zij geven aan niet te geloven dat het uitmaakt of zij wel of niet gaan stemmen. Een man van 39 zegt bijvoorbeeld: *'Als het lijkt alsof alles van tevoren al is beslist, dan heeft het voor mij geen zin om te gaan stemmen.'*

Meerdere respondenten geven aan dat zij niet het vertrouwen hebben dat de politiek de grote **problemen van onze tijd** gaat oplossen. Er wordt hierbij weinig onderscheid gemaakt tussen landelijke en lokale politiek. Landelijke politieke problemen (stikstofcrisis, woningcrisis, coronacrisis, toeslagenaffaire, voedseltekorten en stijgende gasprijzen n.a.v. oorlog in Oekraïne) en gemeentelijke issues (afval, voorzieningen in de wijk) worden in één adem genoemd. Een vrouw van 36 uit het Homeruskwartier, bijvoorbeeld, noemt zowel de aanpak van de stikstofcrisis als het lokale tekort aan huisartsen en zegt daarover: *'Dan denk ik: denkt hier überhaupt iemand over*

na? Het slaat allemaal nergens op.' Velen noemen een **gebrek aan daadkracht en resultaten** als belangrijkste reden om niet te gaan stemmen.

Sommige bewoners koppelen dit gebrek aan daadkracht ook aan een expliciet **wantrouwen ten opzichte van politici**. Die doen toch wel wat ze zelf willen.

Een vrouw van 34 zegt stellig: 'Sowieso snap ik niet dat men in de politiek zelf nog denkt dat ze te vertrouwen zijn'. Met name de betrouwbaarheid van minister-president Mark Rutte wordt door verschillende bewoners als een probleem gezien. Een man van 42 uit het Olympiakwartier vertelt bijvoorbeeld: 'Vroeger stemde ik wel, maar nu niet meer. Dat komt door het liegen van Rutte.'

De meeste respondenten lijken niet zozeer boos op de gemeente, maar ervaren vooral een **grote afstand**. Zij hebben het gevoel dat de gemeente niets voor hen doet. Dat heeft voor hen geen mobiliserende werking, maar maakt eerder dat ze enigszins onverschillig achterover leunen: waarom zouden zij zich inspannen door te gaan stemmen, als de gemeente niks voor hen doet?

Het onderwerp dat wél een duidelijke negatieve emotionele respons oproept onder zowel stemmers als niet-stemmers, is de **Floriade**. Een leerkracht van 33 vertelt:

'Veel mensen zijn boos over hoe de gemeente omgaat met de Floriade. Dat kost miljoenen, maar wij zien daar niks van terug. En als wij als Almeerders nou voor een paar euro erheen zouden kunnen, maar dat is ook niet zo. We moeten gewoon de volle mep betalen. Ik begrijp daar niks van. Er is allemaal natuurgebied voor weggehaald. En waarom? En intussen is er zo'n ontzettende vraag naar meer woningen, maar daar is dan geen geld voor.'

Andere respondenten geven vooral aan dat (gemeente)politiek hen **niet interesseert**. Met name respondenten onder de 30 zeggen om die reden niet te stemmen. Een studente van 20 zegt daarover:

'Ik ben vergeten te stemmen, en houd me er sowieso niet mee bezig. Ik heb wel een keer gestemd toen ik 18 was omdat mijn moeder zei dat dat belangrijk is, maar ik weet eigenlijk niet meer op welke partij.'

Een enkele respondent geeft hierbij aan op landelijk niveau wel te stemmen, omdat ze daar een beter beeld bij hebben. Sommige bewoners geven expliciet aan dat ze **te weinig band voelen** met Almere (Poort) om te stemmen. Een man van 28, die nu drie jaar in de wijk woont, zegt bijvoorbeeld:

'Misschien als we straks echt gesetteld zijn in deze buurt, want dat hebben we tijdens de lockdowns niet of nauwelijks gehad, dat we dan eens om ons heen kijken naar wat zich allemaal afspeelt in Almere Poort. Al lijkt het op dit moment niet zo veel.'

Andere respondenten zeggen normaal gesproken wel te stemmen, maar dat zij nu **te druk** waren. Zij zijn vaak verontschuldigend over dat ze niet gestemd hebben. 'Nee, ik was het helemaal vergeten! Normaal ga ik wel hoor, ik vind het echt wel belangrijk. Maar toen ik er 's avonds aan dacht was het te laat!'

Straatgesprekken over wél stemmen: een morele plicht of tegenwicht bieden

De meeste respondenten die wel gestemd hebben, praten erover als een **voorrecht en een morele plicht**. Ook als je ontevreden bent, vinden zij, ga je naar de stembus. Zo stelt een man van 58 uit Duin: 'Je moet stemmen, vertrouwen hebben, vooruitkijken; ik stem niet alleen voor mezelf, ook voor mijn kinderen en kleinkinderen.'

Een ander genoemd argument, is om **tegenwicht te willen bieden** aan politici waar de respondenten het niet mee eens zijn. PVV-leider Geert Wilders wordt hierbij twee keer expliciet genoemd.

Opkomst verhogen: 'ze moeten het vertrouwen terugwinnen'

Respondenten die thuis blijven omdat ze de politiek niet vertrouwen, zoeken daar de oplossing. De politiek moet laten zien **hun stem waard te zijn**.

'Ik heb daden nodig van de gemeente. Er gebeurt nu niks. Als je hier om je heen kijkt in Almere Poort... Ik wil eerst zien dat er iets gebeurt, voor ik weer naar de stembus ga.' (man, 42, opsporingsambtenaar)

'Meer openheid, Rutte die zijn beloftes nakomt, transparantie moet de norm zijn, niet de uitzondering. Als ik dit soort dingen terugzie, dan ben ik wel bereid om na te denken op wie ik ga stemmen.' (man, 39, glazenwasser)

Anderen spreken in algemenere termen over het 'herstellen van vertrouwen'. Zo zegt een vrouw (61, werkloos/afgekeurd): *'Laten ze de komende termijn maar gebruiken om het vertrouwen terug te winnen. Dan zien we wel of we de volgende keer weer gaan stemmen.'*

Mensen die uit desinteresse thuis zijn gebleven, zoeken de **oplossing vooral bij zichzelf**.

'Misschien moet ik me voornemen om me meer te verdiepen in wat de gemeenteraad nou eigenlijk doet zodat ik volgende keer wel op de hoogte ben en weet op ik wie zou moeten stemmen.' (vrouw, 27, student)

Professionals zoeken vooral naar manieren om als gemeente **meer direct contact** te krijgen met bewoners van Poort:

'We hebben een enorme kanteling nodig: we moeten niet nadenken over "wat gaan wij eens verzinnen voor die inwoner?" Wij gedragen ons een beetje als John de Mol: we denken dat we klaar staan, we bieden van alles aan, maar de mensen komen niet. Dan snap je het dus niet.'

Een collega beaamt: *'We hebben minder bureaucratie, en meer contact nodig.'*

2.2 Den Haag-Laakkwartier en Spoorwijk

'Politici denken: het is nu eenmaal Laak'

Laakkwartier en Spoorwijk in cijfers

Laakkwartier en Spoorwijk is een wijk gelegen nabij het centrum van Den Haag (Zuid-Holland). De wijk heeft officieel iets meer dan 44.000 inwoners, maar in werkelijkheid ligt dat aantal hoger: een deel van de feitelijke bewoners staat er niet ingeschreven (zie volgende paragraaf). Vergeleken met het stedelijk gemiddelde is Laakkwartier en Spoorwijk een wijk met een relatief jonge bevolking (gemiddeld 34,9 jaar tegenover 39,1 in Den Haag als geheel), een hoog percentage mensen met een migratieachtergrond (78,6% tegenover 57% in Den Haag als geheel) en een hoge verhuismobiliteit (19,5% tegenover 15% in Den Haag als geheel) (denhaag.incijfers.nl). Op basis van het gemiddeld bruto jaarinkomen (19.500 euro) behoort de wijk tot de 6 armste van de in totaal 44 wijken in Den Haag (allecijfers.nl). De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 lag er op een krappe 23%,

vergeleken met iets meer dan 43% in de gemeente als geheel (uitslagen.denhaag.nl).

De wijk volgens bewoners en professionals: 'parallele samenlevingen' in 'hotel Laak'

Veel bewoners spreken kortweg van 'Laak' om hun wijk aan te duiden, wat officieel de naam van het gehele stadsdeel is (inclusief de wijk Binckhorst). In twee groepsgesprekken met actieve bewoners en professionals uit de wijk, onder wie betrokkenen bij een bewonersinitiatief en een wijkcentrum, een vertegenwoordiger van arbeidsmigranten, een community builder een stadsdeelmedewerker, werd duidelijk dat de wijk verschillende gezichten kent. Aan de ene kant een wijk met een dorpscultuur, waar mensen elkaar kennen en groeten en waar het geen uitzondering is als er bijna duizend mensen op een buurtbarbecue afkomen. Aan de andere kant een wijk met een hoge verhuismobiliteit, veel arbeidsmigranten en studenten, overbewoning en een tekort aan voorzieningen vergeleken met het aantal inwoners, waardoor er sprake is van problematiek rond afval en parkeren. Deelnemers aan de gesprekken spreken van 'hotel Laak' (met het verschil dat je je in een hotel wel moet registreren als je er een nacht verblijft, merkt een respondent droogjes op) en van een wijk met 'parallele samenlevingen' waar mensen wonen met een heel verschillend dag- en levensritme.

Verschiedende bewoners en professionals omschrijven Laak als een 'vergeten wijk'. Andere delen van de stad, zoals de Schilderswijk of Scheveningen, krijgen volgens hen meer aandacht van de lokale politiek. Daar komen politici wel regelmatig langs, doen ze meer hun best om potentiële stemmers te bereiken en wordt door de gemeente meer geld geïnvesteerd, is hun indruk. De bewoners noemen Laak een wijk met potentie, vanwege de ligging vlak bij het centrum van Den Haag en de goede bereikbaarheid met de trein (station Den Haag Hollands Spoor is er gelegen). Volgens hen ziet de gemeente deze potentie niet en denken ze bij problematiek rond geluidsoverlast, afval en overbewoning: 'het is nu eenmaal Laak'.

Lokale politieke context: maatschappelijk betrokken, politiek inactief

Ook wat betreft participatie kent de wijk Laakkwartier en Spoorwijk verschillende gezichten. Er zijn diverse bewonersinitiatieven, zoals Radilaak, met behoorlijk wat leden, zogenaamde 'lief-en-leed'-straatjes waarin burens naar elkaar omkijken, en er is een actief Vadercentrum dat draait op vrijwilligers. Tegelijkertijd zien actieve bewoners en wijkprofessionals dat het veel bewoners niet lukt om zich te verenigen. *'Je hebt zoveel verschillende groepen bij elkaar, dat is lastig samenwerken, er is allerlei onderling gesteggel'*, zegt een medewerker van de gemeente. De meeste bewoners weten volgens hem niet hoe ze moeten lobbyen en velen begrijpen het politieke systeem niet. Ze snappen niet hoe het komt dat er in andere wijken wel verbeteringen zijn, en in hun wijk niet.

De sleutelfiguren zien diverse redenen voor de lage opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen. De genoemde gebrekkige kennis over het politieke systeem speelt volgens hen een belangrijke rol en wordt versterkt door de gebrekkige zichtbaarheid van lokale politici. Ze komen weleens langs, maar dan komt het op bewoners al snel over als *'aapjes kijken'* of *'even je gezicht laten zien om de druk ervan af te halen'*. Bewoners en professionals ervaren het in veel gevallen niet als oprechte interesse in wat er in de wijk speelt en een wil om problemen op te lossen, maar als eigenbelang van politici.

Migranten uit de EU kunnen direct meedoen aan de gemeentelijke verkiezingen in een andere lidstaat. Een deel van de EU-arbeidsmigranten die in de wijk wonen mag niet stemmen, omdat zij niet officieel staan ingeschreven. Maar ook onder degenen die wel staan ingeschreven is de opkomst laag. Volgens een vertegenwoordiger van arbeidsmigranten komt dat deels door een gebrek aan politiek bewustzijn, maar ook omdat zij het

idee hebben dat niemand in de politiek voor hun belangen opkomt. In een schriftelijke reactie bevestigt de hoofdredacteur van website Polonia.nl (een Poolstalige website gericht op Polen in Nederland) dit beeld: *'De agenda van politieke partijen staat ver weg van hun problemen hier, zij voelen zich niet aangesproken, en ze voelen zich in dit opzicht als tweederangsburgers behandeld.'*

Ook signaleren de sleutelfiguren wantrouwen tegenover de overheid. Deels door landelijke ontwikkelingen, zoals de lockdowns die door veel bewoners als een veel te harde maatregel werden ervaren. En deels door wat er in de lokale politiek speelt, vooral rond de partij Hart voor Den Haag, geleid door oud-PVV-kamerlid Richard de Mos. Hart voor Den Haag wordt door veel bewoners ervaren als een partij die wél geworteld is in verschillende wijken. Vanwege een nog lopend corruptieonderzoek hebben verschillende partijen aangegeven niet met HvDH te willen onderhandelen over de vorming van een college, ondanks de verkiezingsoverwinning van de partij. Veel bewoners vinden het kwalijk dat de grootste partij buitenspel is gezet.⁵

Straatgesprekken over niet-stemmen: wantrouwen, desinteresse en combinaties van redenen

In de 22 straatgesprekken op verschillende locaties in Laakkwartier en Spoorwijk (bij een winkelcentrum en winkelstraat en in en om twee buurtcentra) kwam **gebrek aan vertrouwen in de politiek** het vaakst terug als motief om niet te stemmen. Daarbij is er wel variatie in waar mensen precies weinig of geen vertrouwen in hebben.

Verschillende bewoners noemden de term 'belofte': zij zijn van mening dat politici zich toch niet aan hun beloftes houden, waardoor stemmen geen zin heeft. Ze maken daarbij vaak geen onderscheid tussen landelijke en lokale politiek.

⁵ Al was dit pas na de verkiezingen duidelijk; het is daarmee niet zozeer een verklaring voor de lage opkomst, maar een voorbeeld van hoe het vertrouwen volgens de betrokkenen verder wordt aangetast.

'Politici komen hun beloftes niet na. Ze beloven ons dat ze de armen gaan helpen, maar doen dat nooit. De arme mensen worden steeds armer, er zijn steeds minder sociale woningen en levenskosten worden steeds duurder. Bovendien moet ik ook nog mijn studieschuld terugbetalen. Mijn tante wacht al jarenlang op een sociale woning, nu werk ik aan het verbouwen van woningen die allemaal voor Oekraïners zijn bestemd.' (man, 30, werkt in de bouw)

Een vrouw van 49 jaar, die in een supermarkt werkt, noemt ook het gegeven dat politici hun beloftes niet nakomen als belangrijkste reden: *'Waarom zou ik stemmen voor een overheid waarbij ik geen verandering zie? (...) Zodra de stembrieven binnenkomen, gooi ik ze weg.'*

Sommige respondenten gaan een stap verder: zij wantrouwen niet alleen de bedoelingen van politici, maar zetten vraagtekens bij het stemproces zelf. Zo zegt een 63-jarige vrouw, die als vrijwilliger in een buurtcentrum werkt, dat ze van mensen hoorde dat ze op *'die en die'* partij hadden gestemd, *'maar je ziet het niet terug in de uitslag'*. Volgens haar worden stemmen *'weggebonjourd'*. *'Wie is daarbij? Ik vertrouw het niet.'*

Wat ook opvalt is dat verschillende bewoners wel maatschappelijk actief zijn in verenigingen of vrijwilligerswerk, maar zich niet bezighouden met politiek. Zo zegt een vrijwilliger in een buurtcentrum: *'Jij bent zelf degene die het moet doen. Je kunt een kruisje zetten [op het stemformulier], maar wij kleine mensen moeten het doen. Stemmen helpt misschien maar 5 of 6 procent.'* Over politici zegt hij: *'Je kunt een ontwikkeld mens zijn, maar in de praktijk weten ze niets'* (man, 54, vrijwilliger buurtcentrum). Een andere man (57, vrijwilliger in hetzelfde buurtcentrum), zegt: *'Je moet je stem niet weggeven, je moet je eigen stem gebruiken. Je laten vertegenwoordigen is het stomste wat je kunt doen.'* Hoewel niet-stemmen in het maatschappelijke debat vaak wordt geassocieerd met *'afgehaakt'* zijn, zijn deze bewoners in verschillende opzichten juist sterk *'aangehaakt'*, maar niet in politieke zin.

Sommige bewoners benoemden niet de politiek in brede zin, maar **bepaald beleid** waar ze het niet mee eens waren als aanleiding om niet te gaan stemmen. Dit was meerdere keren gerelateerd aan het coronabeleid. Zo gaf een bewoner (man, 33, automonteur) aan dat de politiek de coronapandemie gebruikte om het volk te controleren, in plaats van te beschermen. Een andere bewoner (man, 43, eigenaar van een café) gaf aan dat hij vroeger altijd op lokale partijen stemde, maar dat hij door het sluiten van zijn kroeg in coronatijd het vertrouwen in de overheid verloren is.

De houding van andere bewoners tegenover de gemeenteraadsverkiezingen en de lokale politiek is niet zozeer wantrouwend of teleurgesteld wat betreft politiek of beleid, maar eerder **berustend** en tot op zekere hoogte **ongeïnteresseerd**. Een bewoner (vrouw, 29, als zelfstandige werkzaam in de zorg) zegt: *'Ik ga gewoon mee met de stroom, mijn stem verandert niks'*. Ze ziet dan later wel wat de uitslag is en accepteert dat, ze ziet het als iets dat buiten haar om gebeurt. Bewoners noemen ook vaak een combinatie van redenen, waarbij ze eerst aangeven dat ze geen tijd hadden of hun ID kwijt, op vakantie of ziek waren, om er daarna aan toe te voegen dat ze *'heel weinig over de lokale politiek'* weten, *'niet veel met lokale politiek'* hebben, *'weinig inzicht in wat er gaande is'* hebben, en *'politiek niet interessant'* vinden. Deze bewoners ervoeren weinig prikkels om te gaan stemmen, terwijl ze wel praktische obstakels zagen.

In enkele straatgesprekken kwamen ook de in de groepsgesprekken besproken thema's van **verhuismobiliteit en ongeregistreerd wonen** naar voren. Zo gaven enkele respondenten aan pas enkele maanden in de wijk – en in Den Haag – te wonen, waardoor ze naar eigen zeggen te weinig wisten over de lokale partijen en thema's. Een student vertelde dat ze feitelijk wel in de wijk woont, maar officieel staat ingeschreven in een andere gemeente en dus niet mocht stemmen voor de Haagse gemeenteraad.

(Straat)gesprekken over wél stemmen: een belangrijk recht, maar begrip voor niet-stemmers

Drie van de 22 deelnemers aan de straatgesprekken gaven aan gestemd te hebben bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen. Alle drie gaven aan (bijna) altijd te stemmen. Een van hen vertelde **alleen lokaal** te stemmen, niet bij landelijke verkiezingen: *'Lokaal kan je echt nog wat doen voor mijn stad Den Haag'* (man, 36, stukadoor). Landelijk heeft het volgens hem geen zin *'omdat de rijken toch altijd winnen'*. Hij heeft op Hart voor Den Haag gestemd. Een vrouw (werkzaam in de zorg, wilde leeftijd niet delen) vertelde dat ze gestemd had, net als veel van haar familieleden, en net zoals ze bijna altijd doet. Ze deelde de opvatting dat beloftes vaak niet nagekomen worden. *'Maar daar is een oplossing voor. Vroeger stemde ik ook op een partij die hun beloftes niet nakwamen, maar sindsdien stem ik op een andere partij.'*

Drie bewoners die aangesloten zijn bij een bewonersinitiatief in Laak en meededen aan een groepsgesprek, gaven allen aan te hebben gestemd. Zij zien dit als een **belangrijk recht**. Een van hen zegt *'als je niet stemt, moet je ook niet klagen'*. Een ander is het daar niet mee eens:

'Ik stem altijd, ik ben blij dat dat kan in Nederland. Maar ik heb niet de illusie dat het daadwerkelijk uitmaakt. Je krijgt 'ik wil niet met die' [het uitsluiten van bepaalde partijen in de formatie], dat is funest voor het vertrouwen. (...) Ik ben het niet eens met de opmerking van [andere deelnemer aan groepsgesprek] dat als je niet stemt, je niet moet klagen. Ik kan me voorstellen dat veel mensen het vertrouwen kwijt zijn.' (man, aangesloten bij bewonersinitiatief)

Ook de deelnemers aan het groepsgesprek met wijkprofessionals en andere sleutelfiguren – die zelf niet allemaal in Laak wonen – toonden begrip voor de niet-stemmers. Ze geven aan dat de kloof tussen de systeemwereld van de gemeente en de leefwereld van de mensen in de wijk zo groot is, dat ze snappen dat veel mensen de gemeenteraadsverkiezingen niet ervaren als iets

dat ook over hen gaat en dat ze denken dat het toch niet uitmaakt of je wel of niet stemt.

Opkomst verhogen: 'de politiek moet de zwakheid bij zichzelf zoeken'

In de straatgesprekken hebben we deelnemers die niet gestemd hadden, gevraagd wat er voor hen voor nodig zou zijn om bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen wel te gaan stemmen. In de antwoorden is een duidelijk verband te zien met de redenen waarom mensen niet zijn gaan stemmen. Degenen die wantrouwen richting politici en/of het beleid hadden geuit, gaven maar zelden aan dat ze van plan waren een volgende keer wel te gaan stemmen. *'Zolang politici hun woorden niet nakomen kan niemand mij verplichten om te stemmen'*, zei een van hen (man, 30, werkzaam in de bouw).

Deelnemers die weinig interesse in de lokale politiek hebben en/of aangeven er te weinig van af te weten, noemden meestal wel omstandigheden die hen naar de stembus zouden lokken. Zij antwoordden bijvoorbeeld: andere thema's benoemen (meer landelijke thema's in de lokale politiek, zoals vaccinatie en de toeslagenaffaire) en meer laagdrempelige informatie geven over de standpunten van de partijen.

'Ik heb goede toelichting nodig. Geen flyers van kandidaten waarin ze zichzelf of hun partij promoten, maar meer: wat doet de lokale politiek, het lokale bestuur? Waar gaat de regering over en wat gebeurt er lokaal?' (man, 40, productmanager)

Een enkeling ziet vooral een rol voor zichzelf: *'Ik moet me er beter in verdiepen'*. Enkele respondenten die normaal altijd wel stemmen, maar nu vanwege uitzonderlijke omstandigheden (zoals een coronabesmetting) niet, gaven aan de volgende keer wel weer te gaan stemmen, daar is volgens hen geen extra prikkel voor nodig.

De wijkprofessionals, actieve bewoners en andere sleutelfiguren zijn eensgezind: de politiek zelf is aan zet. *'Je moet de schuld of zwakheid [als gemeente] bij jezelf zoeken'*, aldus de coördinator van een buurtcentrum. Ze bieden de gemeente de volgende handelingsperspectieven:

Afstand tussen overheid en burgers verkleinen: De afstand is te groot, waardoor *'je niet weet wat je stemt'* (actieve bewoner). Ze roepen gemeenteraadsleden en wethouders op om *'gewoon langs te komen'* (bij een buurtcentrum) en met bewoners te spreken. Niet alleen in de periode voorafgaand aan verkiezingen, maar het hele jaar door. *'Vlak voor de verkiezingen bijeenkomsten organiseren, dat kan echt niet, daar trappen ze niet in'* (medewerker gemeente). Ook om specifieke doelgroepen zoals arbeidsmigranten te bereiken, is het *'echt in gesprek gaan om mensen geïnteresseerd te laten raken'* cruciaal: *'een campagneflyer naar het Pools vertalen is niet genoeg'* (vertegenwoordiger van arbeidsmigranten).

Concrete resultaten laten zien: *'Je [de gemeente] laat de wijk niets zien van een verbetering. Laat zien dat je er iets mee doet, anders gaan mensen afhaken'*, aldus een betrokkene bij een bewonersinitiatief. Ook een medewerker van de gemeente die zich met participatie bezighoudt, zegt: *'Men wil geen abstracte termen rond verkiezingstijden. Het komt neer op het volgende: wat kun je concreet betekenen voor deze wijk?'*

Betere communicatie met bewoners: Ervaringen die mensen los van de verkiezingen met de gemeente hebben doen ertoe. De gemeente vraagt bewoners aan allerlei participatietrajecten mee te doen, maar de communicatie richting burgers schiet tekort, vinden diverse sleutelfiguren. *'Als je wilt dat mensen willen blijven participeren, dan moet je communiceren, reageren. Het is soms echt schofferend, je hoort soms helemaal niets meer'* (deelnemer bewonersinitiatief). Bewoners verwachten echt niet dat ze altijd hun zin krijgen, maar *'als je een beslissing neemt moet je die uit kunnen leggen en onderbouwen aan betrokkenen'*, in plaats van simpelweg *'het kan niet'* te zeggen.

Jongeren betrekken: In het bijzonder is er aandacht nodig voor jongeren. Het wantrouwen richting de overheid wordt van generatie op generatie doorgegeven, ziet een medewerker van de gemeente. Als je jongeren écht betrekt, kun je hier iets aan veranderen. Hier zijn volgens de medewerker wel *'onorthodoxe manieren'* voor nodig waarbij wederkerigheid het uitgangspunt is, zoals jongeren belonen met een waardebon. Een collega vult aan dat scholen ook een belangrijke rol spelen, daar moet op een *'laagdrempelige, tastbare en concrete'* manier verteld worden over de lokale politiek en overheid.

2.3 Den Helder

'Die ruziecultuur hier, daar word je niet goed van'

Den Helder in cijfers

Den Helder is de meest noordelijke gemeente van het Noord-Hollandse vaste land. Op dit moment wonen er ruim 56.000 mensen. Den Helder is een krimpgemeente. Het aantal inwoners loopt al jaren licht terug, en de verwachting is dat deze trend de komende 30 jaar doorzet. De gemeente bestaat uit Den Helder stad (44.000 inwoners), en het nabijgelegen Julianadorp (12.000 inwoners).

De gemeente heeft, in vergelijking met het Nederlands gemiddelde, iets minder jonge inwoners, en meer boven de 65. Met name in de wijk De Schooten wonen relatief veel senioren, die veelal met vervroegd pensioen zijn gegaan na een carrière bij de marine. De grootste groep mensen met een migratieachtergrond woont in de wijk Nieuw Den Helder. De werkgelegenheid

ligt in Den Helder precies op het Nederlands gemiddelde. Wel is het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden lager dan gemiddeld (denhelder.incijfers.nl). De opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen ligt in Den Helder al sinds 2006 onder de 50%. In 2022 was de opkomst de laagste in de geschiedenis van de gemeente, met 44,3% (verkiezingsuitslagen.nl).

Den Helder volgens professionals en bewoners: 'vroeger was het veel gezelliger'

Het lot van Den Helder is sterk verbonden aan de marine. Wanneer defensie investeert in de marine, floreert de gemeente. Als er wordt bezuinigd, neemt de werkgelegenheid af. Bewoners laten veelal weten dat ze vinden dat het op dat vlak niet de goede kant op gaat. 'Vroeger was het veel gezelliger', zegt een man van 38 in Nieuw Den Helder. 'In het centrum staan winkels leeg, en de vele cafés die er zaten zijn verdwenen.' Bewoners klagen over 'Willemsoord', het oude marine-terrein dat nu sterk ontwikkeld wordt, en waar nieuwe hippe cafés zitten die de gemiddelde 'Jutter' (inwoner van Den Helder) niet kan betalen.

Een oud-marinier zegt over de krimp van zijn stad:

'Als je geld hebt, ga je niet in Den Helder wonen. Er zou hier van alles kunnen, maar het gebeurt niet. We zijn hard onderweg een soort Leeds te worden. Jongeren krijgen al van hun ouders mee dat er hier geen kansen zijn. Die gaan weg zodra ze de kans krijgen.'

De afstand tussen Julianadorp en Den Helder is gevoelsmatig groot voor bewoners. Mensen uit het dorp hebben het gevoel dat de gemeente er vooral voor de stad is, niet voor hen. Het dorp heeft een eigen dorpskern. Bewoners zijn er wat betreft faciliteiten vaak meer gericht op Alkmaar dan op Den Helder.

Lokale politieke context: 'gesloten' en 'ruziecultuur'

Den Helder staat al langere tijd bekend om een moeilijke, onrustige lokale bestuurscultuur. In 2004 deed Pieter Tops er onderzoek. Zijn aanbeveling om te zorgen voor meer vernieuwing in de verkiesbare politici, is volgens lokale

sleutelfiguren nog niet echt opgevolgd (zie bijvoorbeeld ook: Aalberts, 2018). Bewoners en professionals beschrijven de lokale politieke cultuur als gesloten, een 'dorpscultuur' en 'ruziecultuur', waar nieuwkomers niet makkelijk tussen komen. De gemeente kent veel lokale splinterpartijen die zich vooral afzetten tegen lokale, kortetermijn-issues. Dit is bepalend voor de politieke discussie die gevoerd wordt: verschillende respondenten geven aan dat zij een langetermijnvisie missen. Politici wisselen volgens de respondenten regelmatig van partij, en tussen de partijen en politici is veel onderling conflict. Jongeren en mensen met een migratieachtergrond worden weinig vertegenwoordigd in het huidige politiek landschap. Door de versplintering van partijen kent de gemeenteraad brede coalities die veel wethouders moeten leveren. Eén respondent trekt daarop de capaciteiten van de bestuurders expliciet in twijfel: *'We hebben hier zoveel wethouders nodig, maar je ziet dat die mensen het gewicht van die functie niet altijd kunnen dragen.'*

De stroeve politieke cultuur wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door de ophef die ontstond in aanloop naar de verkiezingen over wie er zitting zou mogen nemen op een stembureau. Een ruime week voor de verkiezingen bleek dat een kandidaat voor de partij Behoorlijk Bestuur was ingedeeld om op een stembureau te zitten, ondanks dat de gemeente de regel hanteert dat dit niet mag. De gemeente had dit, naar eigen zeggen, 'te laat door'. De ophef hierover werd breed uitgemeten in de lokale omroep Regio Noordkop, waarbij politici van Helders Geluid tot aan GroenLinks op luide toon schande spraken van de situatie.

Een lokaal onderwerp dat veel stof doet opwaaien is de locatie van het nieuwe stadhuis, dat op het eerdergenoemde Willemsoord moet komen. Het onderwerp kwam voorbij in bijna alle straatgesprekken. Mensen vinden de nieuwe locatie slecht bereikbaar, en noemen de hoeveelheid geld die erin gestoken wordt een groot probleem. Daarnaast vormen ook discussies rondom de ontwikkeling van het Marinemuseum en de afwikkeling van de casus Rob Scholte (een kunstenaar wiens museum en werkplaats in 2018 door de gemeente zijn ontruimd) aanleiding voor verontwaardiging richting de gemeente.

Straatgesprekken over niet-stemmen: ruziecultuur, corruptie, desinteresse

We spraken in Den Helder 18 bewoners die niet hebben gestemd. De redenen die ze hiervoor aanvoeren, zijn zeer divers. Waar sommige bewoners zeggen tevreden en niet-geïnteresseerd te zijn, zijn anderen duidelijk boos op de lokale en landelijke politiek.

De lokale **ruziecultuur** in de Helderse politiek wordt door verschillende respondenten genoemd als een reden om niet naar de stembus te gaan. Een lokale ondernemer, 68, zegt bijvoorbeeld: *'Ik heb geen zin meer om te stemmen, het is allemaal vriendjespolitiek hier. Ik heb eigenlijk maar weinig beeld bij wat de gemeente doet, behalve ruziemaken dan.'*

Verschillende respondenten noemen **corruptie** als reden om politici en politiek niet te vertrouwen. Hierop volgt vaak een emotioneel betoog. Een vrouw van 60 reageert bijvoorbeeld vrij gepikeerd op de vraag of ze gestemd heeft:

'Nee, natuurlijk stem ik niet, dat heeft geen enkele zin. Ik stem al heel lang niet meer, het is een corrupt zootje. Niemand om mij heen stemt. De mensen zien niet in waarom ze dat zouden doen.'

Een aannemer van 37 beaamt dit:

'Landelijk is het een corrupt zootje. Als je ziet dat er in heel veel provincies gewoon tienduizenden stemmen verdwijnen. En alle politici mogen van mij bij het grof vuil. Met name Rutte, wat een charlatan.'

Stemmen heeft simpelweg geen zin, stelt ook een man van 52:

'Je mag me wel bijna een wappie noemen denk ik. Ik heb wel wat complottheorieën. Bedrijven runnen de wereld. Wij hebben daar niks over te zeggen, en onze regering ook niet. Daar moet je maar eens verder over lezen. Ik ben ook oud-militair. Dat maakt ook wel dat je de regering niet zo snel meer gelooft.'

Wat betreft de gemeentepolitiek, geven veel respondenten aan dat ze niet het idee hebben dat **hun stem verschil zou maken**. Met name het **stadhuis** wordt aangevoerd als bewijs van dat de gemeente toch wel doet 'wat ze zelf willen'. Een man van 52 zegt bijvoorbeeld:

'De gemeentepolitiek hier heeft totaal geen empathie met de stad. Hun neuzen staan één kant op, en dat is niet onze kant. Dat zie je bijvoorbeeld met alle chaos rond het gemeentehuis. Het systeem, de mensen, ze zijn te oud en te ouderwets. Het is tijd voor verandering, maar er is geen visie.'

Aan de andere kant zijn er ook bewoners die de discussie over het stadhuis meer dan beu zijn. Een vrouw van 60, telefoniste, geeft aan:

'Mensen winden zich ook zo op over dat stadhuis, dan denk ik: Hoe vaak kom je daar nou? Alles gebeurt toch online tegenwoordig? Wat kan mij het dan schelen waar dat stadhuis staat?'

Daarnaast zijn er ook meerdere respondenten die aangeven dat gemeentepolitiek hen gewoonweg **niet interesseert**, en dat zij lokaal nog (bijna) nooit gestemd hebben. Zo zegt een lokale ondernemer van 44:

'Ik denk dat het wel goed gaat met Den Helder. Ik ben niet ontevreden. Daarom stem ik misschien ook wel niet. Er hoeft niet per se iets te veranderen. Ik heb ook geen behoefte om er meer van te weten. Maar ik vind wel dat je dan ook niet mag zeuren.'

Ook een vrouw van 60 geeft aan: *'Nee, ik heb niet gestemd. Dat interesseert me eigenlijk helemaal niet. Ik heb het verder prima, dus ik zou ook niet weten waarom ik zou gaan stemmen.'*

Straatgesprekken over wél stemmen: twijfel over de waarde van je stem

Mensen die wel zijn gaan stemmen, geven aan dit vooral **uit principe of traditie** te doen. Mensen hebben van huis uit meegekregen dat het belangrijk

is om je stem niet verloren te laten gaan. Sommigen lijken meer intrinsiek gemotiveerd om hun stem te laten horen en zo inspraak te hebben over belangrijke thema's, zowel op lokaal als op landelijk niveau.

Wel is er ook begrip voor niet-stemmers.

'Het verbaast me niet dat mensen niet gaan stemmen. Ik ga zelf wel altijd, maar ik zei laatst ook al tegen mijn vrouw: "Het zou zomaar eens kunnen dat ik ermee ga kappen." Er gebeurt niks met de stemmen van de mensen, ze worden niet gehoord.' (man, 67, gepensioneerd)

Ook de scepsis over of het zin heeft om te stemmen leeft onder stemmers.

'Ja, natuurlijk heb ik gestemd, ik verkondig graag mijn mening. Maar ik stem altijd op iets anders, ik denk niet dat het heel veel uit maakt waar je precies op stemt. Door coalitievorming moeten alle partijen toch altijd al hun plannen weer overboord gooien.' (man, 54)

Daarbij maken mensen weinig onderscheid tussen landelijke en lokale politiek: *'Ik begrijp de lage opkomst wel. Mensen zijn het vertrouwen kwijt. Dat komt bijvoorbeeld door de toeslagenaffaire. Ik volg het ook minder hoor, de politiek, dan vroeger.'*

Opkomst verhogen: verfrissing, echte invloed en goed overleg

De respondenten die hebben aangegeven geen interesse in de politiek te hebben, geven veelal aan geen oplossing nodig te hebben: zij zien niet in waarom ze in de toekomst wel zouden moeten gaan stemmen.

Anderen haken vooral in op het aanbod aan kandidaten. Een man die zeer kritisch was over de lokale politieke cultuur, zegt: *'als iedereen die nu in de gemeenteraad zit wordt vervangen, ga ik misschien wel weer naar de stembus.'* Professionals in Den Helder sluiten zich hierbij aan: de Helderse politiek is aan **verjonging en verfrissing** toe.

Een vaak gehoord statement onder bewoners is dat mensen eerst willen **zien dat hun stem ook echt invloed heeft**. Een respondent suggereert ook het invoeren van referenda als een goede oplossing.

Volgens een van de respondenten is de lage opkomst slechts een symptoom van een groter probleem. Het echte probleem is het gebrek aan **serieus, genuanceerd overleg met mensen in de wijk**. Hierdoor hebben bewoners te weinig beeld van de politieke dilemma's waar politici voor staan, en zijn zij daarom geneigd om heel primair te reageren. Dit heeft ook een verlamrende werking op de politiek, die volgens professionals in de greep is van de '*brullers*' uit de gemeente.

2.4 Oldambt

'Door de kat of door de hond gebeten'

Oldambt in cijfers

De gemeente Oldambt ligt in het oosten van de provincie Groningen. De gemeente is in 2010 ontstaan uit de samenvoeging van de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten en telt per 31 januari 2022 in totaal 38.528 inwoners (cbs.nl). Hiervan woont het grootste deel, ongeveer 25.000 mensen, in het stedelijk gebied van Winschoten, Heiligerlee en Scheemda. Winschoten is de enige stad in de gemeente, die verder bestaat uit 14 dorpen en 38 buurtschappen. Ongeveer 86% van de bevolking is van autochtone herkomst; 7% heeft een westerse en 4% een niet-westerse migratieachtergrond. De gemeente heeft de afgelopen decennia te maken gehad met een terugloop van de bevolking. Die lijkt pas de laatste jaren gekeerd, mede dankzij de vestiging van mensen van buiten de gemeente in

het Blauwestad-project. Oldambt is koploper in de vergrijzing van de Nederlandse bevolking (er overlijden meer bewoners dan er geboren worden).

De meeste woningen in Oldambt zijn koopwoningen (64%). Ongeveer 27% van het aandeel huurwoningen is sociale huur. De gemiddelde woningwaarde is de laatste tien jaar met ongeveer 15% gestegen. Oldambt is armer dan de gemiddelde gemeente in Nederland: in het jaar 2021 was het gemiddelde inkomen per inwoner 23.300 euro. Het aandeel kinderen in armoede neemt toe. Er is verhoudingsgewijs veel (intergenerationele) armoedeproblematiek (Sociaal Planbureau Groningen, 2020). Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 lag de opkomst in Oldambt op 46%.

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 telde de gemeente Oldambt 26 stemlokalen, waarvan 11 in de stad Winschoten (en 16 in het stedelijk gebied ten zuiden van de A7). De andere 10 locaties lagen vooral in de dorpenring rond het Blauwestad-project (Oldambtmeer); in Bad Nieuweschans was 1 stemlokaal.

Oldambt volgens bewoners en professionals: 'ver weg voor politici'

Veel bewoners spreken nog in termen van 'stad' (Winschoten) en 'ommeland' (de dorpen). Dat gevoel zit diep. Buiten de stad 'zijn de mensen rauwer'. 'Ook in hun taal' (man, 73, gepensioneerd ambtenaar). Elke dorpskern heeft een actieve groep burgers die tezamen een 'Dorpsbelangen'-groep vormen: een dorpsraad die een dorpsvisie formuleert, activiteiten organiseert en voor de gemeentelijke organisatie het aanspreekpunt vormt als er iets gedaan moet worden. Maar politiek en bestuurlijk gebeurt het allemaal in de stad: 'Alles gaat naar Winschoten' (man, 71, gepensioneerd ambtenaar). 'Alle wethouders wonen in Winschoten en kijken naar Winschoten' (man, 76, gepensioneerd ondernemer).

Verschillende bewoners en professionals schetsen het beeld van Oldambt als ver weg voor Den Haag. En eigenlijk is vanuit de dorpen ook Winschoten ver weg: de lokale politiek is minder bezig met de dorpen. In verkiezingstijd komen politici nog weleens langs, maar daarna is het weer snel voorbij. Ook

het beeld van Oldambt als stad van geldgebrek komt bij herhaling naar voren. Inwoners ervaren 'dat er niks kan', ook in de stad Winschoten niet (vrouw, 51, medewerker winkel). Er worden plannen gemaakt, maar als puntje bij paaltje komt, is er geen geld om iets te doen.

In 2020 heeft de gemeente Oldambt een *quick scan* laten doen naar politieke betrokkenheid (*Quick scan lokale democratie*, 2020). De uitkomst was dat veel inwoners een grote afstand ervaren tot de overheid (zowel lokaal als landelijk). Veel mensen bleken 'afgehaakt', waar politici en ambtenaren (veel) meer dan gemiddeld vertrouwen uitten in het bestuur van de gemeente. Inwoners ventileerden tevens twijfel bij de manier waarop en de transparantie waarmee de gemeente Oldambt zou communiceren. Ze bleken daar niet erg tevreden over te zijn en gaven aan dat zij meer openheid en transparantie op prijs zouden stellen en dat zij vooral belang hechten aan een actieve open houding: echt luisteren naar bewoners.

Lokale politieke context: maatschappelijk betrokken, politiek afgehaakt

Wat betreft participatie kent Oldambt verschillende gezichten. Vanuit de Dorpsbelangen-groepen wordt een behoorlijke achterban bereikt. Veel vrijwilligers doen veel werk voor de gemeenschappen, maar het aandeel 65-plussers is hoog.

Mensen kijken best naar elkaar om. In de kleine dorpen en buurtschappen waarschijnlijk nog meer dan elders, vertellen de professionals tijdens een groepsgesprek, net als vrijwel alle geïnterviewde inwoners. Ze willen elkaar helpen. Dat geldt ook voor mensen die nieuw in de kernen komen wonen, ook statushouders. Maar de verbinding met de gemeentepolitiek komt niet goed tot stand.

⁶ Aan het groepsgesprek namen vijf professionals deel vanuit de gemeente (zorg en veiligheid; gebiedsmanager), het jeugd- en jongerenwerk en de politie. Zie ook Bijlage 1.

Corona heeft daar geen goed aan gedaan. Het werd ervaren als landelijk beleid, dat in Oldambt werd gehandhaafd, 'terwijl er eigenlijk niet zoveel aan de hand was hier' (vrouw, 34, huisvrouw). Het toch al 'ingebakken' wantrouwen jegens de overheid is hierdoor versterkt.

Lokaal is er veel reuring rondom de sloop en nieuwbouw van het gemeentehuis. Veel respondenten noemden het onderwerp als een voorbeeld van hoe een arme gemeente toch veel geld verkwist. Geld dat beter anders had kunnen worden besteed.

De deelnemers aan het groepsinterview⁶ zien hier ook een belangrijke reden voor de lage opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen: gebrekkige kennis over hoe het politieke systeem werkt, gecombineerd met de landelijke focus van lokale politici. Volgens de inwoners, zeggen zij, is de politiek niet wezenlijk in de dorpen geïnteresseerd. Oprechte interesse in wat er in de dorpen en onder de mensen daar speelt, is er niet. De wil om problemen aan te pakken evenmin.

(Straat)gesprekken over niet-stemmen: wantrouwen, desinteresse en onverschilligheid

In de interviews met bewoners en professionals en in de straatgesprekken op verschillende locaties in de gemeente Oldambt (Oosterwold; Scheemda; Winschoten; Bad Nieuweschans; Midwolda) kwamen **gebrek aan vertrouwen** in de politiek en **desinteresse** en **onverschilligheid** het vaakst terug als motief om niet te stemmen. Geen enkele respondent heeft kritiek geuit op het stemproces zelf.

Respondenten die zelf zeggen niet gestemd te hebben, noemden een combinatie van redenen. Ze hadden **geen tijd of gelegenheid**, iets anders te doen, of waren niet in de buurt. Niemand ervoer – desgevraagd – een sterke

prikkel om naar de stembus te gaan. Ter onderbouwing gaven ze aan, dat ze *'niet weten waarop ze zouden moeten stemmen'* (man, 36, ondernemer), dat het allemaal niet uitmaakt: *'of je door de kat of door de hond gebeten wordt'* (vrouw, 41, horeca). Het doet er volgens hen ook niet toe, stemmen in Oldambt, want: *'Den Haag is de baas.'* (vrouw, 63, huisvrouw)

Uit de interviews met inwoners kwam naar voren, dat de landelijke politiek de lokale in de gemeente Oldambt heeft overschaduwd. Dat heeft het wantrouwen versterkt. Daarnaast woont er in de gemeente een aanzienlijke groep mensen die **van huis uit niet stemt**. Zij hebben *'geen plichtsbesef om te stemmen'* (zoals op het calvinistische Hogeland) (man, 73, gepensioneerd ambtenaar). Interessant is dat veel mensen die niet stemmen, of zich zelfs afzetten tegen de (lokale) politiek en de gemeentelijke overheid, zich wel manifesteren op sociale media, aldus geïnterviewde inwoners en professionals.

Wat veel mensen meekrijgen, aldus de geïnterviewde inwoners, is dat de inzet van Dorpsbelangen eigenlijk niet wordt beloond. Er gebeurt volgens hen niet veel in de gemeente. En wat er aan mooie zichtbare projecten wordt gedaan, daar zit vooral particulier initiatief en geld achter. Zoals bij de herontwikkeling van de voormalige kartonfabriek *De Toekomst* in Scheemda, of de voormalige remise in Bad Nieuweschan. De rol van de overheid steekt daar schraal bij af. Dus **mensen zien de gemeente niet als 'mogelijk-maker'** of 'organisator'.

Inwoners gaven aan, zowel tijdens interviews als straatgesprekken, dat mensen – dikwijls van oudsher – stemmen op wie ze kennen: mensen uit het dorp of de wijk. Maar die **verbinding is er steeds minder**. En daarom haken oudere stemmers af. Jongeren stemmen verhoudingsgewijs nauwelijks meer, aldus vrijwel alle respondenten.

Respondenten verklaren de desinteresse en onverschilligheid op twee verschillende manieren. Enerzijds de houding van de lokale overheid. Volgens hen loopt de lokale politiek vast op regels die door ambtenaren worden

gesteld en gehandhaafd: *'ambtenaren bepalen het beleid'* (man, 76, gepensioneerd ondernemer). De gemeente laat ook **geen resultaten** zien: *'de gemeente zet eigenlijk vooral in de etalage wat ze niet doet, niet wat ze wel heeft bereikt'* (man, 45, logistiek). Mensen voelen zich gefrustreerd in dat zij niet krijgen waar zij 'recht op hebben'. Respondenten geven aan dat veel gemeentelijke initiatieven leiden onder *'projectmatige kortademigheid'* (man, 39, handhaving). Er wordt gereageerd op incidenten, minder geanticipeerd op kansen. Er is weinig communicatie met inwoners die nog ruimte laat voor inbreng. De gewone man snapt niet meer wat de gemeente doet, zegt een inwoner naar aanleiding van zijn ervaringen met vergunningen en andere regelgeving. Dat geeft het gevoel dat *'ambtenaren over mij gaan en dat wil ik niet'* (man, 76, gepensioneerd ondernemer). De **gemeente wordt dan al snel een 'tegenstander'** en *'daar ga je verder niet op stemmen.'* (vrouw, 27, beroep onbekend).

De andere verklaring is de **diepgewortelde houding van niet-stemmen uit onmacht**. Respondenten (professionals en inwoners) wijzen hierbij op de intergenerationele armoede. Vroeger werd die opgevangen door de gemeente. Nu gaat nog steeds twee derde van de gemeentelijke begroting naar de sociale dienst en maatschappelijke zaken, maar **mensen ervaren het vangnet niet meer**, ook al leunen ze op de gemeente. Ze hebben niks en gaan niks krijgen. Inderdaad toont de GGD-monitor een verhoudingsgewijs lage sociaaleconomische status van inwoners van Oldambt, relatief veel laaggeletterdheid en leerachterstanden. Eenzaamheid is volgens inwoners zelf een onderschat probleem. Een bewoner onderstreept dat niet-stemmen **een vorm van aanschoppen tegen de politiek** is geworden. En het gaat niet meer aan om te roepen: *'stemmen of stilhouden'*, want **sociale media brengen heel veel ontevredenheid en ongenoegen bij elkaar**. Mensen hoeven zich niet meer stil te houden, hoeven niet meer te stemmen, maar kunnen de *'digitale snelweg'* op en *'mee protesteren'* (man, 76, gepensioneerd ondernemer).

Jeugd en jongerenwerk constateert bij een deel van de (oudere) jongeren een beperkte ambitie. Ze wonen bij hun ouders, leven in een kleine wereld van vrienden in Oldambt, koersen op zekerheid en combineren dat met Groningse nuchterheid. Dus wat je hebt, heb je; en steek je boven het maaiveld uit, 'dan haal je het misschien niet'. 'Het is een bijzondere combinatie van communistisch "geef me geld, heb ik recht op, en dan hoor je me niet meer", en anarchistisch "blijf met je overheid uit mijn buurt, ik regel mijn eigen zaken zoals ik denk dat het goed is".' (vrouw, 51 jaar, bestuurder)

Sommige professionals wijzen erop, dat zich vaker mensen met criminele antecedenten vestigen in de gemeente Oldambt. Ook een inwoner geeft aan dat in Winschoten en aan de oostflank van Oldambt het aantal 'sjacheraars' in wiet en hasj is toegenomen. Het is makkelijke handel (grensverkeer), snel verdiend (man, 32, analist). Deze mensen zijn volgens professionals en inwoners niet geïnteresseerd in de samenleving.

(Straat)gesprekken over wél stemmen: van huis uit meegekregen

Zes deelnemers aan de straatgesprekken gaven aan gestemd te hebben bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen. Alle zes gaven aan (bijna) altijd te stemmen. Het betrof allemaal 60-plussers. Twee gaven aan stemmen **van huis uit te hebben meegekregen**: 'een echt PvdA-nest' (vrouw, 67; vrouw, 52). De andere respondenten hielden het bij een verbaasde blik die vermoedelijk uitdrukking gaf aan de opvatting: 'hoezo niet stemmen?' Voor hen was stemmen vanzelfsprekend. Opmerkelijk is dat geen van de respondenten, op straat noch in de (groeps)interviews, zich afkeurend uitsprak over niet-stemmers. Daar wordt met lankmoedigheid naar gekeken, lijkt het: **het is zoals het is**, en dat weten we.

Opkomst verhogen: met elkaar in gesprek en 'laat zien hoe leuk het is'

Een geïnterviewde professional geeft aan dat 'stemmen helpt niet' altijd al de houding is geweest in Oldambt. En 'als je gewend bent om altijd alles buiten

jezelf te leggen, dan vergroot je als vanzelf de afstand tot de overheid.' Maar de gemeente heeft het **ook aan zichzelf te wijten**, constateert hij. 'Mensen kunnen bot zijn hier, zeker als ze boos zijn. De ambtelijke reflex is dan vaak een van terugtrekken. Maar dan wordt de kloof juist groter. Je moet juist **met boze mensen in gesprek**.'

Net als andere professionals voegt hij toe, dat mensen zich op sociale media helemaal niet per se teleurgesteld uiten over de lokale politiek. Veel negativiteit straalt af vanuit de landelijke politiek. Mensen beschouwen de gemeenteraadsverkiezingen 'als een landelijk spelletje'. En daar moeten de ambtenaren en de gemeenteraad zelf verandering in brengen. Laten zien hoe **leuk en belangrijk en lonend** lokale politiek en het verbeteren van je eigen leefomgeving is.

De gemeente zou de mensen moeten helpen om hun eigen situatie beter te begrijpen, weer toekomst te zien voor hun kinderen, dat over te dragen en zo generatie-effecten te doorbreken: 'Geef mensen weer gevoel bij de nabije toekomst'.

'Ooit kwam de politieke vernieuwing vanuit deze provincie. Ooit kwam de oprichter van Shell uit Oldambt. Hoezo nu politiek alleen zien als iets van Den Haag?' (man, 48, ondernemer)

De opgave ligt er om **jongeren en hun ouders te betrekken**. Dorpsbelangen doen goed en onvervangbaar werk, maar het zijn grijze koppen. In allerlei maatschappelijk middenveld organisaties is vergrijzing. Het verenigingsleven loopt terug. Daar moet een nieuwe vorm voor worden gevonden die jongeren aanspreekt en betreft. Daar moet aan verbinding worden gewerkt.

'Zo nu en dan een flyer verspreiden, of iets ver van hun bed organiseren, gaat 'm niet worden.' (man, 76, gepensioneerd ondernemer)

2.5 Weert

'Het was te missen dat er verkiezingen waren'

Weert in cijfers

De gemeente Weert ligt aan de rand van Limburg en grenst aan zowel Noord-Brabant als België. De gemeente heeft iets meer dan 50.000 inwoners en bestaat uit de stad Weert en vijf omliggende kerkdorpen, waarvan Stramproy de grootste is. De gemiddelde leeftijd in Weert is 45,2 jaar en het aandeel van de bevolking van 65 jaar en ouder ligt met 23,8% boven het landelijk gemiddelde (19,8%). Waar in Nederland als geheel een bevolkingsgroei van 11,9% wordt verwacht in de periode van 2020-2050, is de prognose dat de bevolking in Weert zal dalen met 8,5% (weert.incijfers.nl).

Het gemiddelde bruto jaarinkomen ligt in Weert op 26.900 euro, daarmee behoort het tot de middenmoot van gemeenten in Limburg (allecijfers.nl). De bevolking bestaat voor 77,9% uit mensen met een autochtoon Nederlandse achtergrond. De stad Weert bestaat uit verschillende wijken. In dit onderzoek hebben we ons in de straatgesprekken en interviews vooral gericht op de wijken Weert-Centrum en Boshoven. Weert-Centrum heeft een relatief oude bevolking (45% is 65 jaar of ouder) en het percentage mensen met een migratieachtergrond ligt er wat lager dan het gemeentelijk gemiddelde. Boshoven is een van de buitenwijken, heeft een iets jongere bevolking dan Weert als geheel en is verder wat bevolkingskenmerken betreft een vrij gemiddelde wijk binnen de gemeente (weert.incijfers.nl). Het opkomstpercentage bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 lag in de gemeente Weert op 45,2%. Dat was een daling van bijna 9% ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 (verkiezingsuitslagen.nl).

De gemeente volgens bewoners en professionals: 'meesten tevreden met het leven in Weert'

In zes gesprekken met voorzitters van wijkraden, medewerkers van een zorgorganisatie, een medewerker van de gemeente en een wethouder, werd duidelijk dat Weert voor verschillende bewoners een ander betekenis heeft. Vaak spraken mensen van 'de stad Weert', waarmee ze vooral het centrum en de omliggende wijken bedoelden. Wijken als Boshoven en Hushoven, aan de andere kant van de stadsbrug, zijn buitenwijken waar veel mensen zich meer verbonden voelen met hun wijk dan met Weert als geheel. Voor bewoners van de kerkdorpen is dat nog sterker het geval. Verder geven respondenten aan dat jongeren vaak wegtrekken uit de gemeente om te gaan studeren en dat Weert populairder wordt als woonplaats voor mensen uit de Randstad die op zoek zijn naar meer ruimte.

Naast het beeld van Weert als 'samengestelde' gemeente benoemden respondenten het beeld van Weert als 'gemiddelde' gemeente. Veel cijfers in Weert komen overeen met het landelijk gemiddelde, al ligt het aandeel ouderen zoals vermeld relatief hoog. In 2018 kwamen vloggers van de NOS

naar Weert voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen om de stemming daar te peilen, omdat 'het een van de meest gemiddelde gemeenten in Nederland' is (nos.nl). Er spelen landelijke vraagstukken rond de energietransitie, stikstof, de opvang van asielzoekers. Echt grote lokale issues zijn er niet, zeggen de lokale sleutelfiguren. *'We doen het hartstikke goed, het sociaaleconomisch beleid gaat goed, we hebben geen achterstandswijken, en het gaat goed met biodiversiteit en verduurzaming. Mensen zijn tevreden met het wonen en leven in Weert'*, zegt een van hen. Een ander zegt: *'De Weertenaar is over het algemeen wel tevreden over waar hij woont, het is goed bereikbaar, je kunt er mooi wonen, niets te klagen.'*

Lokale politieke context: *'het meest politieke in Weert is carnaval'*

Dat bewoners over het algemeen tevreden zijn met het leven in Weert is natuurlijk mooi, maar de sleutelfiguren vinden het jammer dat veel bewoners daardoor ook minder het belang lijken in te zien van de lokale politiek. Zo zeggen de sleutelfiguren: *'Het is lastig om mensen op de been te krijgen.'* En: *'Mensen koppelen de politiek los van de omgeving'*. Volgens sommigen is dat ook te wijten is aan een gebrek aan informatievoorziening: vroeger was er een lokale omroep met een politiek programma van *'onze lokale Ferry Mingelen'*, maar die omroep is failliet gegaan. Ook de regionale krant *De Limburger* schrijft niet veel over Weert, als gemeente aan de grens met Noord-Brabant. Politiek leeft al met al maar weinig onder een groot deel van de bevolking: *'Het meest politieke is hier de carnavalsoptocht: dan wordt politiek in de zeik genomen'*.

De meningen verschillen over de vraag of de lokale 'burgemeesterscrisis' van 2020 nog doorwerkte. De toenmalige burgemeester stapte op nadat hij de schijn van belangenverstremgeling had gewekt met het toekennen van een subsidie aan een stichting waar hij zelf voorzitter van was. *'Het vertrouwen in de gemeente heeft daardoor een douw gekregen'*, zegt een medewerker van een zorgorganisatie. Niet alleen door het optreden van de burgemeester, maar ook door *'het gestook'* van andere politieke partijen. Volgens andere

respondenten zijn de meeste mensen deze kwestie twee jaar later nagenoeg vergeten.

Corona speelde volgens verschillende respondenten ook een rol bij de lage opkomst. Medewerkers van een woonzorgcentrum voor ouderen benadrukten vooral het ontbreken van een stemlokaal op hun locatie. Andere jaren was die er wel, maar vanwege de nasleep van corona werd dat als een te groot risico ingeschat – het was voor de medewerkers onduidelijk wie die inschatting had gemaakt. Veel bewoners van het woonzorgcentrum stemden niet. *'Voor mensen met rollators is het centrum te ver'*, zegt een van de medewerkers. De wethouder geeft aan dat het coronabeleid in Weert vergeleken met andere gemeenten streng was. In de gemeenteraad bleven vergaderingen lange tijd digitaal en politici waren de afgelopen jaren *'maar weinig te vinden op straat'*.

De meeste respondenten zijn het erover eens dat het vooral de gebrekkige zichtbaarheid van – en inspanning door – lokale politici is die tot de lage opkomst heeft geleid. Organisatorische obstakels waren er wellicht voor sommige ouderen op zorglocaties, maar verder was er met de inzet van een mobiele stembus juist veel gedaan om mensen fysiek te bereiken, onder andere in de kerkdorpen. Lokale politici waren de afgelopen jaren *'te weinig bezig met hun product te verkopen'*, zegt een sleutelfiguur. *'Velen hebben zich drieënhalve jaar niet laten zien'*, zegt een ander. Vroeger was het jezelf 'verkopen' minder nodig: in het katholieke Weert stemde men van oudsher op de KVP (Katholieke Volkspartij), en later op het CDA. Maar die vanzelfsprekendheid is er niet meer. Veel mensen zijn niet meer praktiserend katholiek en evenmin verbonden met een andere 'zuil', maar de tradities werken nog wel door in hun huidige stemgedrag.

'Mensen willen aan de ene kant niet buiten hun "roots" stemmen, maar zijn het aan de andere kant ook niet eens met die partijen. Ze denken: "ik ben het er niet mee eens, dus dan stem ik maar niet".' (actieve bewoner)

Voor zwevende kiezers was er in 2022 bovendien geen lokale stemwijzer beschikbaar. Na discussie over de onafhankelijkheid van de stemwijzer had het presidium (bestaande uit alle fractievoorzitters en de burgemeester) besloten er geen gebruik van te maken.

Straatgesprekken over niet-stemmen: niet belangrijk en beperkte invloed gemeente

In de hoofdstraat van de wijk Boshoven, waar een kapper en supermarkt gevestigd zijn, en in verschillende winkelstraten en in en om een bedrijfsverzamelgebouw in het centrum van Weert, spraken we met 20 voorbijgangers en ondernemers. Van hen hadden er 12 niet gestemd. De twee belangrijkste redenen om niet te stemmen waren: gebrek aan interesse en de beperkte invloed van de gemeente op landelijke kwesties.

Een respondent verontschuldigde zich bijna dat ze had bijgedragen aan de lage opkomst. Als reden gaf ze: *'Ik volg het niet echt'* (vrouw, 30, kapper). Ze kon ook geen reden bedenken waarom ze een volgende keer wel zou stemmen: *'Nee, ik heb geen idee.'* Een andere respondent antwoordde op de vraag of ze had gestemd heel opgewekt: *'Neeee, ik stem noooit'* (vrouw, 19, student). Als reden gaf ze: *'Ik vind het niet belangrijk.'* Haar familie vindt het ook **niet belangrijk**, en volgende keer zou ze ook niet gaan stemmen. Een ander gaf aan meestal wel te stemmen, maar het dit keer vergeten te zijn. Ze voegde eraan toe: *'Ik had me er niet in verdiept en ik vind gemeentelijke verkiezingen ook minder belangrijk dan landelijke'* (vrouw, 33, zzp'er).

Anderen vonden de lokale verkiezingen ook niet belangrijk genoeg om te gaan stemmen, maar uit hun antwoorden klonk niet zozeer onverschilligheid als wel frustratie. Zo vertelde een respondent (man, 60, bewaker fietsenstalling) dat het geen zin heeft om lokaal te stemmen omdat de problemen *'landelijk zitten'*. Hij vindt dat de regering in Den Haag zich *'schandelijk'* gedraagt tegenover de boeren inzake het stikstofbeleid. Een groepje mannen tussen de 30 en 40 jaar die in het centrum aan het lunchen waren en in boerderijen rondom de stad Weert werken, gaven allen aan niet

gestemd te hebben bij de gemeenteraadsverkiezingen. Ook zij zeiden dat **'lokaal doet er niet toe'**, noemden het stikstofbeleid als belangrijkste vraagstuk dat hen bezighield, en vonden dat er op dit vlak lokaal *'niet de juiste mensen'* zitten. Hoewel ze nu vooral het stikstofbeleid als reden noemden, gaven ze aan sowieso nooit lokaal te stemmen.

Ook de antwoorden van enkele andere respondenten passen minder bij het beeld van de 'tevreden Weertenaar' zoals geschetst door de sleutelfiguren. Zo vertelde een zelfstandig ondernemer (vrouw, 50-er) dat ze vond dat de partij waar ze normaal gesproken op stemde zich te weinig inzette voor ondernemers. Aangezien ze **'met niemand een connectie'** voelde, vond ze het beter dan maar helemaal niet te stemmen. Wantrouwen kwam bij enkele respondenten terug als motief. Zo vertelde een man (44, werkloos/afgekeurd): *'Waarom ik niet stem? Het is toch niet eerlijk, mensen kunnen het niet waarmaken. Wij zijn maar pionnen, er is de ene na de andere leugen.'* Als voorbeelden noemde hij vooral landelijke kwesties, zoals hoe omgegaan was met de uitslag van het referendum over het associatieverdrag met Oekraïne in 2016 en de komst van de euro.

(Straat)gesprekken over wél stemmen: 'ik kende iemand op de lijst'

De sleutelfiguren die in Weert wonen (de geïnterviewde zorgmedewerkers wonen elders) en 8 van de deelnemers aan de straatgesprekken gaven aan wel gestemd te hebben bij de gemeenteraadsverkiezingen. Vaak werden burgerplicht en gewoonte als reden genoemd.

'Ik ben geboren in een tijd dat het nog wat betekende dat je stemrecht had. Het is een kiesrecht, maar ook een kiesverplichting. Iemand heeft voor mij geen recht van spreken meer als hij niet heeft gekozen.'
(actieve bewoner)

Een vrouw (83, woont in zorgcentrum waar ook deze verkiezingen een stemlokaal aanwezig was) zegt ook: *'Ik vind dat als je niet gaat stemmen, dan*

mag je ook niets zeggen.' Ze voegt eraan toe: *'Ik stem wel, maar zeg ook niks hoor.'* Anderen zeggen: *'Het hoort gewoon'* (vrouw, 46, zelfstandig ondernemer) en *'Ik ben van de oude stempel, ik heb wel gestemd, het is een verworven recht'* (man, 53, werkt in de zorg).

Opvallend was dat respondenten er vaak direct achteraan zeiden hoe belangrijk het is om iemand **persoonlijk te kennen**. Zo gaf een actieve bewoner, die zelf op de lijst van een partij stond, aan dat zijn eigen kinderen en kleinkinderen ook gestemd hadden, maar vooral omdat hun vader/opa op de lijst stond. De 83-jarige vrouw zei dat ze nooit in de politiek geïnteresseerd is geweest, dat ze van oudsher altijd heeft meegekregen dat ze op het CDA moet stemmen, maar dat ze nu op haar familieleden stemt. Drie van haar familieleden zitten in de gemeenteraad, voor twee verschillende partijen. *'Ik kijk per keer op wie van de drie ik stem.'* *'Lokaal stem je op de persoon'*, zei een collega van de zelfstandig ondernemer.

Wat ook opviel was het begrip voor niet-stemmers. Iedereen kende wel mensen in hun omgeving die niet stemden. De zelfstandig ondernemer die zelf stemt omdat het 'hoort', vertelde dat haar moeder niet stemt omdat *'iedereen toch wel doet waar ze zin in hebben'* en stemmen daarom *'niet uitmaakt'*. Ze is het hier zelf ook mee eens en vindt het *'te verwijten aan de politiek zelf'* dat de opkomst zo laag lag: *'Je ziet ze nooit en dan voor de verkiezingen zie je ze vier weken.'* Ook de 53-jarige man die stemmen een 'verworven recht' noemde, gaf tegelijkertijd aan dat *'de politieke elite liegt en bedriegt'*, en dat die elite *'niet weet wie het volk is'*.

Enkele jongere respondenten spraken enthousiaster over het wél stemmen. Een man (30, werkt op kantoor) zei dat hij *'er wel vertrouwen in'* heeft en dat *'het belangrijk is je steun te betuigen'*. Een vrouw (20, student en werkzaam in de horeca) had voor de eerste keer gestemd en vond het 'cool'. Bovendien was ze tevreden met het lokale coronabeleid: de gemeente had terrassen meer ruimte gegeven, waardoor zij en haar collega hun baan hadden behouden. Ze had vooral vertrouwen in een lokale partij.

Opkomst verhogen: 'ze moeten vaker hun gezicht laten zien'

De lokale sleutelfiguren vinden het belangrijk dat er de komende jaren gewerkt wordt aan een hogere opkomst. *'Het gaat om de democratische legitimiteit'*, zegt de voorzitter van een wijkraad. Deze voorzitter is ook betrokken bij een stichting voor huurdersbelangen en schreef voor het informatieblad een column over de lokale verkiezingen. Hierin benadrukte hij dat er een rol is voor zowel de burgers – die zich meer zouden moeten verdiepen in het belang van politieke besluiten in hun dagelijks leven, bijvoorbeeld rondom de WMO of de komst van een windmolen – als voor de politici.

'Laten we daarom afspreken de komende vier jaar de gemeenteraad en raadsleden goed te volgen aangaande de besluiten die zij willen nemen. En de raadsleden oproepen vaker dan eens in de vier jaar de burgers op te zoeken in hun wijk of buurt en naar hen te luisteren.' (fragment uit column)

Sommige respondenten benoemden de mogelijkheid van een opkomstplicht, maar dit werd vrij snel weer van tafel geveegd. *'Het krypt de zaak wel op, maar het is fake'*. Wat dan wel? In de gesprekken werden verschillende mogelijkheden genoemd, met daarbij een rol voor lokale politici, het gemeentelijk apparaat in bredere zin, 'intermediairs' die een brug kunnen zijn tussen burgers en politiek, scholen én de landelijke politiek.

Laat je gezicht als wethouder of raadslid vaker zien en ga met mensen in gesprek:

De geringe zichtbaarheid van lokale politici gedurende de coronaperiode was deels begrijpelijk, maar het moet de komende jaren echt beter, vinden sleutelfiguren en bewoners. Een actieve bewoner vindt het teleurstellend dat ze nog steeds hun gezicht niet laten zien. *'Bij een bijeenkomst hadden we 80 á 90 ondernemers vanuit de wijk in de zaal, maar er was niemand vanuit de lokale politiek.'*

Stemlocaties in woonzorgcentra: Voor ouderen is toegankelijkheid van de stemlocatie van doorslaggevend belang, benadrukken medewerkers van een woonzorgcentrum. Vanwege de nasleep van corona werd een stemlokaal op verschillende zorglocaties nog te risicovol gevonden. Verschillende betrokkenen geven aan dat er de volgende keren alles aan gedaan moet worden om dit weer mogelijk te maken.

Zwevende kiezers helpen met lokale stemwijzer: Omdat Weert geen levendige politieke verslaggeving (meer) kent, is het voor veel nog zwevende kiezers lastig om hun keuze te bepalen. Omdat ze er weinig over weten, kiezen sommigen ervoor dan maar niet te stemmen. Een lokale stemwijzer kan hen helpen die keuze te maken. Op het laatste moment was besloten die tijdens de verkiezingen van 2022 niet in te zetten vanwege twijfels over de onafhankelijkheid. De volgende keer zou dit bijtijds voorbereid moeten worden.

Structurele aandacht voor lokale politiek: Bij gebrek aan lokale publieke omroep en lokale politiek-georiënteerde websites, is het van belang via andere kanalen aandacht te besteden aan politiek. 'Intermediairs' – zoals een voorzitter van een wijkraad zichzelf ook noemde – kunnen hier een belangrijke rol in spelen. Zij hebben vaak makkelijker toegang tot politici en kunnen hen uitnodigen bij bijeenkomsten. Tegelijkertijd zijn de wijkraden 'apolitiek' zoals een voorzitter aangaf; het is mede daarom belangrijk dat ze politici van verschillende partijen uitnodigen. Of zij vervolgens komen opdagen, is een tweede.

Aandacht op scholen: Volgens verschillende sleutelfiguren werd er vroeger in het onderwijs meer uitleg gegeven over het politieke bestel. *'Er is tegenwoordig nauwelijks of geen aandacht voor. Het is geen thema meer, dat wordt steeds erger.'* Meer aandacht op school kan bijdragen aan het politieke bewustzijn van jongeren.

Einde aan landelijke polarisatie: Verschillende deelnemers aan de interviews geven aan zich 'te schamen' voor wat er in de landelijke politiek gebeurt. Ze doelen op de verharding van het debat en de toenemende versplintering en polarisatie. *'Polarisatie aanpassen is de crux'*, zegt een actieve bewoner. Lokale politici kunnen hier een voorbeeldfunctie invullen, maar de bredere landelijke trends zijn lastig te beïnvloeden.

3. Overstijgend: motieven van niet-stemmers

In het vorige hoofdstuk zoomden we in en omschreven we de bevindingen per gemeente, met aandacht voor de specifieke lokale context. In dit hoofdstuk zoomen we uit en kijken we naar casus-overstijgende patronen in de motieven om niet (of wel) te stemmen.

Als je aan mensen vraagt waarom ze gestemd hebben, is de variatie aan antwoorden vrij beperkt: het is een morele plicht, een belangrijk recht, een gewoonte, het hoort. Als je aan mensen vraagt waarom ze níet hebben gestemd, is de diversiteit aan redenen enorm. Door onze oogharen heen zien we wel patronen ontstaan in het veelvoud aan motieven om niet te stemmen.

3.1 Gradaties van wantrouwen

Gebrek aan vertrouwen is een veelvoorkomend motief om lokaal niet te stemmen. Binnen dit motief is er variatie in de mate van wantrouwen (van een beetje teleurgesteld zijn, tot geloof in complotten), en op wie of wat het wantrouwen zich richt (lokaal of landelijk, mensen of het systeem).

Gebrek aan vertrouwen dat je stem ertoe doet

Veel niet-stemmers zijn van mening dat het niet uitmaakt of zij wel of niet gaan stemmen. Vaak zeggen zij erbij dat er toch niets mee wordt gedaan.

'Als het lijkt alsof alles van tevoren al beslist is, dan heeft het voor mij geen zin om te gaan stemmen.' (man, 39, Almere Poort)

'Waarom zou ik stemmen voor een overheid waarbij ik geen verandering zie?' (vrouw, 49, Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk)

Volgens sommigen is dit een teken van de onkunde en gebrek aan daadkracht van de politiek of overheid. De gemeente laat volgens hen geen resultaten zien: *'De gemeente zet eigenlijk vooral in de etalage wat ze niet doet, niet wat ze*

wel heeft bereikt' (man, 45, Oldambt). Anderen zoeken er meer achter (zie wantrouwen richting systeem en stemproces).

Geen vertrouwen in politici

'Ze komen hun beloften niet na' en 'ze maken het niet waar', zeggen veel niet-stemmers over politici. Hoewel we hen specifiek vroegen naar het wel of niet stemmen bij de lokale verkiezingen, noemen zij in hun antwoord regelmatig namen van landelijke politici.

'Politici komen hun beloftes niet na. Ze beloven ons dat ze de armen gaan helpen, maar doen dat nooit.' (man, 30, Den Haag)

(...) En alle politici mogen van mij bij het grofvuil. Met name Rutte, wat een charlatan.' (man, 37, Den Helder)

'Vroeger stemde ik wel, maar nu niet meer. Dat komt door het liegen van Rutte.' (man, 42, Almere Poort)

Wantrouwen richting systeem en stemproces

Volgens sommige niet-stemmers is het liegen niet verbonden aan politici, maar ingebed in het totale politieke systeem. Zo zegt een respondent (vrouw, 60, Den Helder) dat ze *'natuurlijk'* niet stemt, omdat het *'een corrupt zootje'* is. Een ander (man, 44, Weert) vindt dat burgers *'maar pionnen'* zijn in het politieke spel.

Meerdere niet-stemmers hebben twijfels bij de eerlijkheid van het stemproces. Zo vertelde een respondent (vrouw, 63, Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk) dat ze in haar omgeving had gehoord dat mensen op een bepaalde partij hadden gestemd, maar dat ze het niet terugzag in de uitslag. Die stemmen zijn *'weggebonjourd'*, denkt ze: *'Wie is daarbij? Ik vertrouw het niet.'*

Lokaal en landelijk lopen vaak door elkaar

Lokale en landelijke problematiek zijn vaak met elkaar verweven in de antwoorden van niet-stemmers. Lokaal noemen ze bijvoorbeeld problemen rond afval, geluidsoverlast en een gebrek aan voorzieningen in de wijk. Landelijk noemen ze de stikstof-, woning- en coronacrisis, de toeslagenaffaire en stijgende prijzen. Op beide niveaus zien velen een gebrek aan daadkracht, nakomen van beloftes en eerlijkheid over gemaakte keuzes.

Wantrouwen in politiek, maar wel maatschappelijk actief

Hoewel niet-stemmen en 'afgehaakt' zijn in het publieke debat vaak in één adem genoemd worden, maken de straatgesprekken duidelijk dat er niet-stemmers zijn die verder behoorlijk 'aangehaakt' zijn bij de lokale samenleving. Zij zijn enkel in politieke zin afgehaakt (of wat dat betreft nooit 'aangehaakt' geweest en dus ook niet 'afgehaakt').

Zo zeggen twee vrijwilligers in een buurtcentrum in Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk dat je *'zelf degene bent die het moet doen'*, en je je eigen stem niet *'moet weggeven, maar gebruiken'*. Het liever zelf doen in plaats van vertrouwen op anderen, zien we ook terug in andere gemeenten.

3.2 Geen belangstelling voor (lokale) politiek

Een ander veelvoorkomend motief van niet-stemmers is gebrek aan belangstelling in politiek, soms vooral in de lokale politiek, soms in de politiek als geheel. Sommigen noemden dit in combinatie met enig wantrouwen richting de politiek, anderen hadden er gewoonweg geen mening over.

Niet belangrijk en niet in verdiept

Sommige niet-stemmers zeggen het bijna verontschuldigend, anderen vinden het vanzelfsprekend en komen er rondweg voor uit: zij vinden politiek *'niet belangrijk'* en *'niet interessant'*. Ook respondenten die als eerste reden aangeven dat ze door omstandigheden niet in staat waren om te stemmen –

geen tijd, ziek, op vakantie, ID kwijt – voegen daar regelmatig aan toe dat ze zich er ook niet in verdiept hadden, er geen verstand van hebben en het sowieso niet heel belangrijk te vinden.

Niets te klagen of te wensen

Sommige niet-stemmers onderbouwen hun gebrek aan belangstelling voor de lokale politiek met het argument dat het *'wel goed gaat'* met hun gemeente en dat zij *'niet ontevreden'* zijn. Zij associëren stemmen met ergens tegen zijn of met verandering willen. Zo zegt een respondent (vrouw, 60, Den Helder): *'Nee, ik heb niet gestemd. Dat interesseert me eigenlijk helemaal niet. Ik heb het verder prima, dus ik zou ook niet weten waarom ik zou gaan stemmen.'*

Beslissingen die er echt toe doen worden landelijk genomen

Een andere toevoeging aan het algemenere motief 'niet belangrijk', is de opvatting van sommige respondenten dat *'lokaal er niet toe doet'*. Als voorbeeld wordt het stikstofbeleid genoemd; de beslissingen worden in de landelijke politiek genomen. Meerdere respondenten geven aan de landelijke verkiezingen belangrijker te vinden dan de gemeentelijke. Een respondent (vrouw, 63, Oldambt) is van mening dat stemmen in haar gemeente er niet toe doet, want *'Den Haag is de baas'*.

(Nog) geen binding met de gemeente

Lokale sleutelfiguren noemen verschillende redenen waarom sommige bewoners weinig binding hebben met hun gemeente. Bijvoorbeeld omdat ze in een buitenwijk wonen, in een stadsdeel nog in aanbouw, of in een klein dorp binnen een fusiegemeente. Of omdat er een grote verhuismobiliteit is. Dit hoorden we ook terug in de straatgesprekken. Deze bewoners stemmen niet, omdat ze het gevoel hebben dat het hen (nog) niet betreft of aangaat.

'Misschien als we straks echt gesetteld zijn in deze buurt, want dat hebben we tijdens de lockdowns niet of nauwelijks gehad, dat we dan

eens om ons heen kijken naar wat zich allemaal afspeelt in Almere Poort. Al lijkt het op dit moment niet zo veel.' (man, 28, Almere Poort)

Sommige bewoners hebben het voornemen zich er volgende keer wel in te verdiepen.

3.3 Gevoel niet gezien te worden

Hoe verschillend de onderzochte gemeenten ook zijn, opvallend is dat er overall groepen bewoners zijn die zich niet gezien voelen door lokale politici. 'De aandacht gaat altijd naar...', zeggen zij. Hiermee samenhangend ervaren deze bewoners politici ook niet als zichtbaar en benaderbaar.

Er als dorp, stadsdeel of wijk niet bij horen

Of het nu gaat om Laakkwartier en Spoorwijk in Den Haag, het stadsdeel Poort in Almere of het 'ommeland' van Oldambt, in al deze gebieden voelt een deel van de bewoners zich niet gezien en niet gehoord door de gemeente. Zo zeggen bewoners: '*het is hier een vergeten wijk*' (sleutelfiguur en bewoner Laakkwartier en Spoorkwartier), '*er waren allerlei beloften gedaan over deze wijk, maar ik zie daar niks van terug*' (vrouw, 36, Almere Poort), '*alle wethouders wonen in Winschoten en kijken naar Winschoten*' (man, 76, Oldambt).

Bewoners krijgen niet de indruk dat de lokale politici oprecht geïnteresseerd zijn in 'mensen zoals zij'. En waarom zou je je dan inspannen door te gaan stemmen, als de gemeente toch niks voor jou doet, zo vragen velen zich af. Bewoners hebben het gevoel dat het allemaal niet uitmaakt, het enige verschil is '*of je door de kat of door de hond gebeten wordt*' (vrouw, 41, Oldambt).

Gebrekkige zichtbaarheid lokale politici

Zowel de lokale sleutelfiguren – die veelal zelf wel gestemd hadden – als bewoners van de 'vergeten gebieden' zijn kritisch over de zichtbaarheid van lokale politici. Eens in de zoveel tijd een flyer verspreiden, of af en toe eens

komen 'aapjes kijken', werkt volgens hen niet. Sommige bewoners die vroeger nog wel stemden, maar nu niet meer, geven aan dat dit te maken heeft met een gebrek aan verbinding. Vroeger stemde je op iemand die je kende, maar ze kennen de lokale politici steeds minder. '*Je ziet ze nooit en dan voor de verkiezingen zie je ze vier weken*', zegt een respondent (vrouw, 46, Weert), die overigens zelf wel gestemd had, maar het eens was met de kritiek van niet-stemmers in haar omgeving.

3.4 Overige motieven niet-stemmen

De hierboven uiteengezette motieven werden het vaakst genoemd, soms ook in combinatie. Een andere reden om niet te stemmen die soms werd genoemd, waren uitzonderlijke persoonlijke omstandigheden, zoals een coronabesmetting. Respondenten geven bijvoorbeeld aan dat ze normaal altijd stemmen omdat ze het belangrijk vinden, maar dit keer was dat voor hen niet mogelijk. Volgens sleutelfiguren speelde ook de verandering in locatie van stemlokalen een rol; in sommige woonzorgcentra en scholen was er bijvoorbeeld geen stemmogelijkheid, om mogelijke verspreiding van het coronavirus te voorkomen. Niet-stemmers zelf noemen zelden zulke aan de organisatie van de verkiezingen gerelateerde redenen. Wel geeft een stemmer (vrouw, 83, Weert) aan dat wanneer er géén stemlokaal was geweest in het zorgcentrum waar zij woont, zij waarschijnlijk niet gestemd had, omdat ze slecht ter been is. Angst voor coronabesmetting werd door niemand genoemd.

3.5 Wat zeggen de stemmers?

Tijdens de straatgesprekken en via de interviews met lokale sleutelfiguren spraken we ook met mensen die wél gestemd hebben bij de gemeenteraadsverkiezingen. Wat zijn hun motieven? En wat vinden zij van het hoge percentage niet-stemmers in hun gemeente?

Motieven om wél te stemmen

Een veelgehoorde uitspraak onder stemmers is: 'als je niet stemt, mag je ook niet klagen'. Stemmen wordt door stemmers als een voorrecht of burgerplicht gezien. Anderen doen het vooral uit gewoonte, omdat het hoort, en ze het van huis uit hebben meegekregen. Om er vervolgens vaak achteraan te zeggen dat ze het eigenlijk niet erg interessant vinden en zich er niet zo in verdiepen.

Sommige stemmers geven een persoonlijkere reden, bijvoorbeeld dat ze met hun stem tegenwicht willen bieden aan bepaalde partijen of politici waar ze het niet mee eens zijn. Sommige mensen stemmen juist – of zelfs alleen – bij de gemeenteraadsverkiezingen, omdat je 'daar nog echt wat kunt doen' voor je stad of dorp. Zij zijn het niet eens met niet-stemmers die vinden dat de landelijke politiek het uiteindelijk toch voor het zeggen heeft.

Ook het persoonlijk kennen van iemand die op de lijst stond wordt in sommige gemeenten genoemd; waar het idee van 'zien en gezien worden' wel bestaat, is de prikkel om te stemmen sterker.

Begrip voor de niet-stemmers

Veel stemmers hebben ook niet-stemmers in hun naaste omgeving. Sommigen vinden dat niet-stemmers 'geen plichtsbesef' hebben (man, 73, Oldambt). Maar velen tonen ook begrip voor niet-stemmers. Ze geven aan te begrijpen dat mensen er geen vertrouwen (meer) in hebben. Sommigen twijfelen er ook aan of ze zelf zullen blijven stemmen.

'Het verbaast me niet dat mensen niet gaan stemmen. Ik ga zelf wel altijd, maar ik zei laatst ook al tegen mijn vrouw: "Het zou zomaar eens kunnen dat ik ermee ga kappen." Er gebeurt niks met de stemmen van de mensen, ze worden niet gehoord.' (man, 67, Den Helder)

'Ik stem altijd, ik ben blij dat dat kan in Nederland. Maar ik heb niet de illusie dat het daadwerkelijk uitmaakt. (...) Ik ben het niet eens met de

opmerking van [andere deelnemer aan groeps gesprek] dat als je niet stemt, je niet moet klagen. Ik kan me voorstellen dat veel mensen het vertrouwen kwijt zijn.' (actieve bewoner, Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk)

Sommige stemmers maken zich zorgen over de lage opkomst, maar ze nemen dit de lokale politiek meer kwalijk dan hun niet-stemmende dorps- of stadgenoten.

4. Conclusies en aanbevelingen

We sluiten af met een korte reflectie op de bevindingen en met aanbevelingen om de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen te bevorderen.

4.1 Conclusies

Een belangrijke bevinding is dat bewoners in de gemeenten waar we onderzoek deden zich vaak niet gezien en gehoord voelen. Ze voelen zich niet vertegenwoordigd door lokale politici, die volgens hen vooral oog hebben voor andere wijken dan de hunne, of alleen voor de 'stad' en niet voor het 'omland'. Ze willen 'geen figurant zijn in het verhaal van een ander'.⁷ In plaats daarvan willen ze bestuurders en raadsleden die naar hun wijk of dorp komen, die oprecht geïnteresseerd zijn in wat er speelt onder de bewoners, en die daar vervolgens ook écht iets mee doen.

Deze bevinding heeft duidelijke raakvlakken met de 'narratieven van wantrouwende burgers', onderzocht door het Verwey-Jonker Instituut (Peeters et al., 2020). Die narratieven zijn samen te vatten in drie bronnen van wantrouwen (Van Bochove et al., 2022), hieronder toegepast op onze bevindingen over niet-stemmen.

'Ik zie de overheid niet'

Mensen ervaren dat politici en de overheid steeds verder van hen af komen te staan. Juist op lokaal niveau wordt dit als een verlies ervaren, omdat het daar ooit zo tastbaar was (Peeters et al., 2020). Mensen kennen lokale politici vaak alleen nog van flyers en billboards rond verkiezingstijd, of door berichtgeving over ruzies in de lokale politiek. Het valt ook op, dat mensen niet of nauwelijks verschil maken tussen de overheid lokaal en de overheid regionaal of landelijk. Dikwijls heeft 'de overheid' bovendien de connotatie van de politiek: het politieke bedrijf.

⁷ Filosoof Marjan Slob, geciteerd in Van der Meer en Ham (2022: 31).

'De overheid ziet mij niet'

Veel mensen voelen zich ongezien binnen hun gemeente. Ze hebben het idee dat de problemen waar zij in hun wijk of dorp mee te maken krijgen, niet serieus worden genomen door lokale politici. Sommigen reageren hier berustend op, ze hebben zich erbij neergelegd. Anderen maken zich er wel druk over, ze signaleren ongelijkheid: andere mensen, wijken of dorpen worden volgens hen wél gezien en gehoord.

'De overheid kan en wil het niet'

Een veel voorkomend motief van niet-stemmers is dat stemmen 'geen zin heeft', omdat 'er toch niks gaat verbeteren' en politici 'hun beloftes niet nakomen'. Hierbij valt op dat lokale kwesties (zoals conflicten in de gemeenteraad of problemen rond afval en overlast in de wijk) en landelijke problematiek (zoals corona, stikstofbeleid, toeslagenaffaire) vaak in één adem genoemd worden. Waar Peeters en collega's (2020) dit het narratief van de 'incompetente overheid' noemen, de overheid die het wel wil maar niet kan, kwamen wij bij veel niet-stemmers een sterker wantrouwen tegen. Zij zien lokale en landelijke politici die handelen uit eigenbelang en die bewust dingen achterhouden.

Nuancering van termen als 'boos' en 'afgehaakt'

Op basis van het veldwerk wordt duidelijk dat termen als 'boze burgers' of 'afgehaakte burgers' – in het publieke debat vaak gebruikt – te kort door de bocht zijn. Onder niet-stemmers komen allerlei gevoelens voor richting de (lokale) politiek, zoals onverschilligheid, tevredenheid, berusting, teleurstelling, machteloosheid, cynisme, argwaan en woede. Waar boosheid een actieve emotie veronderstelt, hebben veel niet-stemmers zich erbij neergelegd dat de politiek – in hun ogen – het verschil niet zal maken.

De term 'afgehaakt' suggereert (1) dat mensen eerst 'aangehaakt' waren, en (2) dat mensen in belangrijke opzichten 'niet meedoen' in de samenleving. Beide suggesties moeten genuanceerd worden. Als het om politieke participatie gaat, zijn er mensen die nooit 'aangehaakt' zijn geweest; we spraken tijdens straatgesprekken met mensen die nog nooit hadden gestemd. In sommige wijken wordt een apolitieke houding van generatie op generatie overgedragen, geven sleutelfiguren aan. We spraken daarnaast ook met mensen die in politieke zin wel 'afgehaakt' kunnen worden genoemd – ze zijn erop afgeknapt en erin teleurgesteld – maar die in andere opzichten juist heel 'aangehaakt' zijn. Ze zijn bijvoorbeeld actief als vrijwilliger in hun wijk en vinden dát de manier is om iets voor je stad, dorp of wijk te betekenen.⁸

4.2 Aanbevelingen

Over het algemeen zijn bewoners en sleutelfiguren het erover eens: 'de politiek is aan zet' om de opkomstcijfers te verbeteren. Zij geven verschillende aanbevelingen. Sommige hangen samen met de specifieke lokale context, die staan per gemeente beschreven in hoofdstuk 2. Andere overstijgen het gemeentelijk niveau. De vier belangrijkste aanbevelingen zijn:

1. Laat als lokale politicus je gezicht vaker zien en luister écht naar bewoners

De relatie tussen bewoners en lokale politici moet beter. Mensen voelen zich niet gezien en gehoord en missen vaak de connecties om wel met politici in gesprek te komen. In plaats van te wachten tot de burger naar ons toekomt, moeten wij naar de burger, vinden ook professionals en gemeenteambtenaren.

'We hebben een enorme kanteling nodig: we moeten niet nadenken over "wat gaan wij eens verzinnen voor die inwoner?" Wij gedragen ons een

⁸ Krouwel et al. (2018: 15) benoemen dit ook in hun typering van de 'boze afhaker': "De boze afhaker" mag dan relatief weinig vertrouwen in traditionele instituties en de politiek hebben, maar ze zijn zeker niet te beroerd om zich voor anderen in de samenleving in te zetten."

beetje als John de Mol: we denken dat we klaar staan, we bieden van alles aan, maar de mensen komen niet. Dan snap je het dus niet.'
(professional, Almere Poort)

En dan niet alleen vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen een buurtbijeenkomst bijwonen, maar regelmatig aansluiten en echt het gesprek aangaan (zie ook Van der Meer & Ham, 2022). Niet-stemmers moeten niet op één hoop gegooid worden als 'boze burgers', maar als burgers wel boos zijn, is het gesprek aangaan des te belangrijker.

'Mensen kunnen bot zijn hier, zeker als ze boos zijn. De ambtelijke reflex is dan vaak een van terugtrekken. Maar dan wordt de kloof juist groter. Je moet juist met boze mensen in gesprek.' (professional, Oldambt)

2. Maak als lokale politicus je beloftes concreet en kom ze na

Zowel niet-stemmers als stemmers zeggen dat er in de lokale politiek van alles wordt beloofd, maar weinig wordt waargemaakt. Langslepende lokale kwesties ondergraven het vertrouwen, net als landelijke politieke affaires (de toeslagenaffaire werd vaak genoemd). Bewoners willen transparantie, concrete doelen en zichtbare resultaten.

'Ik heb daden nodig van de gemeente. Er gebeurt nu niks. (...) Ik wil eerst zien dat er iets gebeurt, voor ik weer naar de stembus ga.' (man, 42, Almere Poort)

'Men wil geen abstracte termen rond verkiezingstijden. Het komt neer op het volgende: wat kun je concreet betekenen voor deze wijk?'
(medewerker gemeente, Den Haag Laakkwartier en Spoorwijk)

3. Benut de rol van intermediairs

Informatievoorziening is belangrijk voor het betrekken van bewoners bij de lokale politiek. Lokale omroepen en (wijk)kranten kunnen hieraan bijdragen. Daarnaast zijn er belangrijke 'intermediairs' die een schakel zijn tussen bewoners en lokale politici. In veel wijken lukt het bewoners niet om zich te organiseren of succesvol te lobbyen, zeggen sleutelfiguren. In sociologisch jargon: veel bewoners hebben gering 'institutioneel sociaal kapitaal' (*linking social capital*), dat wil zeggen de mogelijkheid om politieke hulpbronnen en macht te mobiliseren (zie Poortinga, 2012; Karré & Van Meerkerk, 2019).

Lokale sleutelfiguren die actief zijn binnen wijkraden, bewonersinitiatieven en buurthuizen hebben wel de connecties en genieten vaak het vertrouwen van andere bewoners. Zij nodigen politici uit voor bijeenkomsten en geven door wat er onder de mensen leeft. Zulke 'niet-gekozen vertegenwoordigers' (van de Bovenkamp & Vollaard, 2017) zijn cruciaal voor het bij elkaar brengen van de 'leefwereld' en de 'systeemwereld'.

4. Investeer in het politieke bewustzijn en vertrouwen van de jeugd

Niet-stemmen wordt vaak van generatie op generatie overgedragen, signaleren lokale sleutelfiguren. Om dat te doorbreken, is het belangrijk jongeren te betrekken bij de lokale politiek. Dat kan door er meer aandacht aan te besteden op school, op een laagdrempelige en tastbare manier: hoe werkt de gemeenteraad en wat betekent het concreet voor jou, en jouw wijk? En ook hier: door jongeren op te zoeken en met hen in gesprek te gaan. Actieve bewoners en professionals benadrukken het belang van aansluiten bij wat jongeren aanspreekt.

'Zo nu en dan een flyer verspreiden, of iets ver van hun bed organiseren, gaat 'm niet worden.' (man, 76 jaar, Oldambt)

Er zijn 'onorthodoxe' manieren voor nodig om jongeren te betrekken, zeggen sleutelfiguren, waarbij wederkerigheid het uitgangspunt is.

5. Geraadpleegde literatuur

Aalberts, C. (2018). *Palermo aan het Marsdiep. Analyses van falend lokaal bestuur*. Amsterdam: Van Praag.

Bochove, M. van, Rusinovic, K., Farisi, B. el, Bussemaker, J. en Engbersen, G. (2022). *Lessen van de coronacrisis voor het sociaal domein: van impact naar transformatie*. De maatschappelijke impact van COVID-19, april 2022.

Bovenkamp, H. van de, en Vollaard, H. (2017). De democratische kwaliteit van gekozen en niet-gekozen vertegenwoordiging in gemeenten. *Bestuurswetenschappen*, 71(1), 5-22.

Braster, J.F.A. (2000). *De kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum.

Dijk, T. van, en Moors, H. (2018). *Onderstromen. Over publieke meningsvorming en veerkracht in acht Haagse wijken*. Den Haag, Rotterdam: EMMA, Fact Based Consultancy.

Karré, P.M. en Meerkerk, I.F. van (2019). *Samen werken aan de wijk: Een bestuurskundige reflectie op de relatie tussen wijkcoöperaties en de gemeente in Rotterdam*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Krouwel, A., Lindert, J. van, Etienne, T., Kutiyiski, Y., en Pupovac, D. (2018). *Typen niet-stemmers: Onderzoek naar verschillende typen niet-stemmers en hun beweegredenen om sommige verkiezingen wel en andere niet te gaan stemmen*. Amsterdam: Kieskompas.

Meer, J. van der, en Ham, M. (2022). *Niet boos maar machteloos: Twintig jaar onderzoek naar de boze burger*. Amsterdam: Van Genneep.

Milikowski, F. (2021). *Een klein land met verre uithoeken. Ongelijke kansen in veranderend Nederland*. Amsterdam: Atlas-Contact.

Moors, H., Baetens, T., Dijkstra, P., Maessen, J., Vegte, H. van der, en Wijngaert, M. van den (2020). *'Het gebeurt'. Over sociale onrust in de Schilderswijk*. Den Haag: EMMA.

Moors, H., Veen, L. de, en Wijngaert, L. van de (2022). *Criminaliteit en veiligheid in Almere. Ontwikkelingen, perspectieven en opgaven, 2010-2030*. Den Haag: Boomcriminologie.

Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.

Motivaction (2021) *Gebiedsanalyse Almere*.

Nicolini, D. (2009). Zooming in and zooming out: A package of method and theory to study work practices. *Organizational ethnography: Studying the complexity of everyday life*, 120-138.

Peeters, T., Smits van Waesberghe, E., Mesic, A., en Wonderen, R. van (2020). *Van persoonlijke krenking tot vertrouwensbreuk: Verhalen van burgers met gebrek aan vertrouwen in instituties*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Poortinga, W. (2012). Community resilience and health: The role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital. *Health & place*, 18(2), 286-295.

Sociaal Planbureau Groningen (2020). *Feitenblad Armoede: Het beeld van de gemeente Oldambt*. Groningen: Sociaal Planbureau Groningen.

Vollaard, H., Blok, L. de, Ridder, J. den, Jansen, G. (red.) (2022). *De lokale niet-stemmer anno 2022: Een analyse van de lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Voogd, J. de, en Cuperus, R. (2021). *Atlas van afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*. Den Haag: Ministerie van BZK.

Quick scan lokale democratie. Gemeente Oldambt. (2020). Den Haag: Democratie in Actie.

Bijlagen

Bijlage 1 – Selectie, dataverzameling en analyse

Dit kwalitatieve onderzoek is gebaseerd op een *meervoudige casestudy* (Braster, 2000), waarbij we meerdere onderzoekseenheden – in dit geval gemeenten – hebben bestudeerd en we bevindingen zowel binnen als tussen de cases hebben vergeleken. We hebben gebruik gemaakt van *triangulatie*, een combinatie van methoden, om de validiteit van het onderzoek te bevorderen (Mortelmans, 2013). In deze bijlage lichten we de verschillende stappen in het onderzoek toe.

Selectie gemeenten

We hebben de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 onderzocht in vijf gemeenten: Almere, Den Haag, Den Helder, Oldambt en Weert. De keuze van deze gemeenten (en daarbinnen in een aantal gevallen specifieke stadsdelen of wijken) is zowel gebaseerd op overeenkomsten als verschillen. De gemeenten hebben met elkaar gemeen dat de opkomst in 2022 relatief laag lag ten opzichte van het landelijke gemiddelde (die lag op 51%) en/of dat er sprake was van een sterke daling ten opzichte van de opkomst in 2018. De gemeenten verschillen van elkaar wat betreft spreiding over het land (Flevoland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Groningen en Limburg) en de mate van stedelijkheid. Gezien de korte doorlooptijd van het onderzoek was het belangrijk om snel in contact te kunnen komen met relevante sleutelfiguren binnen de gemeenten. Bij de selectie van gemeenten hebben daarom ook praktische argumenten – bestaande ingangen en ‘warme contacten’ binnen de gemeenten – een rol gespeeld. Uit een voorselectie van negen gemeenten hebben we in overleg met de opdrachtgever de keuze voor de vijf gemeenten gemaakt.

	Opkomst % 2022	Opkomst % 2018
Almere	39,9	45,4
<i>Poort</i>	31,5	
Den Haag	43	48,0
<i>Laakkwartier en Sporwijk</i>	22,7	
Den Helder	44,3	48,7
Oldambt	46,0	50,2
Weert	45,2	54,0

Tabel B1.1: Opkomstpercentages gemeenteraadsverkiezingen 2022 en 2018
Bronnen: [verkiezingsuitslagen.nl](https://uitslagen.nl), Gemeente Almere, 2022, uitslagen.denhaag.nl.

Dataverzameling

Binnen de meervoudige casestudy hebben we gebruik gemaakt van *data-triangulatie* (een combinatie van verschillende databronnen) en *onderzoekers-triangulatie* (meerdere onderzoekers betrokken bij de dataverzameling en analyse van de resultaten) (Mortelmans, 2013; Braster, 2000). Triangulatie draagt bij aan de validiteit van de studie; het bevordert de kwaliteit van de onderzoeksresultaten ‘die een juiste beschrijving moeten geven van de empirische werkelijkheid’ (Braster, 2000: 62).

Op basis van de onderzoeksvraag, de doorlooptijd en het budget hebben we een weloverwogen keuze gemaakt voor de dataverzamelmethode. We hebben gekozen voor een combinatie van (1) deskresearch, (2) (groeps)interviews met sleutelfiguren en (3) straatgesprekken met bewoners. De dataverzameling vond plaats in de periode mei-juli 2022. De verschillende manieren van dataverzameling hebben we traceerbaar en navolgbaar ingezet. De data zijn consequent en gestandaardiseerd verzameld en opgeslagen, wat bijdraagt aan de controleerbaarheid en herhaalbaarheid van het onderzoek.

	Straatgesprekken (#respondenten)	(Groeps)interviews (#respondenten)
Almere	22	11
Den Haag	22	7
Den Helder	27	7
Oldambt	17	12
Weert	20	6
Totaal	108	43

Tabel B1.2: Globaal overzicht veldwerk in de vijf gemeenten

Deskresearch

Ten behoeve van de selectie van de gemeenten hebben we online informatie gezocht over de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 en 2018. Op basis hiervan hebben we binnen Almere en Den Haag gekozen voor de focus op een stadsdeel/wijk: Poort in Almere en Laakkwartier en Spoorwijk in Den Haag. Vanwege de omvang van deze gemeenten (Den Haag >500.000 inwoners en Almere >200.000 inwoners), was nadere afbakening in deze gemeenten wenselijk. Bovendien waren er binnen deze gemeenten grote verschillen in de opkomstpercentages tussen stadsdelen/wijken.

Op basis van eigen deskresearch en via contactpersonen binnen de geselecteerde gemeenten, hebben we gebruik gemaakt van bestaand onderzoek naar de opkomst in deze gemeenten bij eerdere verkiezingen. Verder hebben we voor de casusomschrijvingen informatie gezocht over onder andere de bevolkingssamenstelling, leeftijdsopbouw en inkomensverdeling binnen de gemeenten. Ook voor het vinden van relevante sleutelfiguren (bijvoorbeeld betrokken bij bewonersorganisaties) hebben we gebruik gemaakt van diverse websites.

(Groeps)interviews met sleutelfiguren

In elke gemeente hebben we interviews gehouden met mensen die de gemeente (c.q. het stadsdeel of de wijk) goed kennen en/of die betrokken waren bij de organisatie van de verkiezingen. We duiden deze personen aan

met de overkoepelende term 'sleutelfiguren'. De manier waarop zij betrokken waren bij de gemeente was divers: gemeenteambtenaren, welzijns- en opbouwwerkers, zorgprofessionals, bewoners verbonden aan een bewonersinitiatief of wijkraad, een docent en een wethouder.

	Deelnemers individuele interviews	Deelnemers groepsinterviews
Almere	Docent, actieve bewoner, huisarts, wijkagent	7 gemeenteambtenaren
Den Haag	n.v.t.	<i>Gesprek 1:</i> 3 bewoners betrokken bij bewonersinitiatief <i>Gesprek 2:</i> community builder, coördinator buurtcentrum, stadsdeelmedewerker, vertegenwoordiger arbeidsmigranten
Den Helder	Gebiedsregisseur, trainee organisatie verkiezingen	<i>Gesprek 1:</i> 2 opbouwwerkers <i>Gesprek 2:</i> 2 betrokkenen bij wijkplatform
Oldambt	Gebiedsregisseur, opbouwwerker, 5 bewoners	gebiedsregisseur; teamchef politie; ambulante jongerenwerker; buurthuiswerker; teamleider zorg en veiligheid (gemeente):
Weert	Coördinator verkiezingen, wethouder, 2 voorzitters wijkraden, 2 medewerkers zorgorganisatie	n.v.t.

Tabel B1.3: Deelnemers individuele en groepsinterviews

Het doel van deze gesprekken was het combineren van verschillende perspectieven, om zo een completer beeld te krijgen van wat er in de gemeente speelt en hoe de verkiezingen (en de lage opkomst) ervaren zijn. We kwamen met sleutelfiguren in contact via verschillende wegen:

- Selectie en benadering van respondenten door onze contactpersonen bij de gemeenten;
- Benutten van eigen contacten op basis van eerder onderzoek;
- Websites van zorg- en welzijnsorganisaties, bewonersorganisaties, e.d.;
- Via de sneeuwbal methode, waarbij een respondent ons doorverwees naar een nieuwe respondent.

Vanwege praktische omstandigheden was er enige variatie in de gesprekken wat betreft vorm en inhoud:

- Individueel en in groepsverband: Waar het op korte termijn mogelijk was verschillende sleutelfiguren in een groepsgesprek te interviewen, is hiervoor gekozen. Op deze manier konden de respondenten op elkaar reageren en elkaar aanvullen of tegenspreken. In andere gevallen vonden de interviews individueel plaats.
- Fysiek en online: De meeste gesprekken vonden fysiek plaats, enkele digitaal, als dat vanwege beschikbaarheid en reistijd praktischer was voor de respondenten en/of onderzoekers.
- Met één of twee onderzoekers: De meeste interviews zijn door één onderzoeker afgenomen in verband met het efficiënt inzetten van tijd en middelen. Enkele (groeps)gesprekken vonden plaats met twee onderzoekers, waarbij één onderzoeker het gesprek leidde en de ander aantekeningen maakte en zo nodig aanvullende vragen stelde.
- Voorafgaand of na de straatgesprekken: Wanneer de interviews plaatsvonden na de (eerste) straatgesprekken, konden de onderzoekers de opgedane inzichten voorleggen aan de sleutelfiguren. Dit maakte het gesprek interessant voor de sleutelfiguren en het droeg bij aan de validatie van de bevindingen uit straatgesprekken (vonden respondenten de bevindingen verrassend,

herkenbaar, enz.?). De onderzoekers legden de resultaten wel pas voor nadat de respondenten hun eigen opvattingen over de verkiezingen en de opkomst hadden gedeeld, om hun antwoorden niet op voorhand te beïnvloeden.

In Bijlage 2 is de gespreksleidraad voor de (groeps)interviews opgenomen. We lieten ruimte aan de respondenten om zelf onderwerpen aan te dragen die volgens hen relevant waren in de context van het onderzoek. De onderzoekers vroegen gedurende de interviews regelmatig door, vooral naar concrete voorbeelden.

We hebben de interviews zo veel mogelijk op citaatniveau geannoteerd. Gedurende het interview maakten de onderzoekers aantekeningen (op papier of digitaal), die zij na het interview zo snel mogelijk uitwerkten. Aan de geïnterviewden is aangegeven, dat zij anoniem en niet herkenbaar opgevoerd worden.

Straatgesprekken

De gesprekken met sleutelfiguren gaven een overstijgend beeld over de gemeente/wijk, vanuit het perspectief van mensen die over het algemeen interesse hadden in de lokale politiek. Om in gesprek te komen met niet-stemmers, is een andere aanpak vereist. In eerder onderzoek (Van Dijk & Moors, 2018; Moors et al., 2020) waren er goede ervaringen met het houden van straatgesprekken met voorbijgangers. Het aanspreken van mensen op straat (of in andere openbare ruimten) heeft als belangrijk voordeel ten opzichte van diepte-interviews en focusgroepen, dat niet alleen de *'usual suspects'* meedoen. Ten opzichte van survey-onderzoek is een voordeel dat deelname laagdrempelig is en de tijdsinvestering gering.

Hieronder lichten we de kenmerken van de straatgesprekken nader toe:

- Samenstelling veldwerkteam: Meestal gingen twee onderzoekers als duo op pad in een gemeente/stadsdeel/wijk; een enkele keer met z'n

drieën of alleen. Het onderzoeksteam was divers naar sekse, leeftijd en etnische achtergrond.

- Verschillende locaties en tijdstippen: Per gemeente/stadsdeel/wijk zijn we – mede op basis van de deskresearch en de gesprekken met sleutelfiguren – op zoek gegaan naar geschikte locaties om mensen te benaderen voor een gesprek. Locaties waren bijvoorbeeld in en om supermarkten, in winkels en winkelcentra, in een snackbar of café of op een terras, in en om een buurtcentrum of bedrijfsverzamelgebouw en bij scholen. Als er op een locatie weinig mensen wilden deelnemen (bijvoorbeeld in een drukke winkelstraat waar mensen geen zin hadden om stil te staan), zochten we een andere plek op (bijvoorbeeld op een terras, waar mensen meer tijd hadden). De plekken waar we gingen staan of zitten waren ook afhankelijk van het tijdstip, bijvoorbeeld 's ochtends bij een supermarkt en 's middags bij een school (als ouders hun kind kwamen ophalen).
- Selectiecriteria: De onderzoekers stelden meestal als openingsvraag 'Woont u hier?' of 'Komt u uit de buurt?'. Wanneer mensen aangaven niet in de betreffende gemeente (c.q. het stadsdeel of de wijk) te wonen, zijn we meestal niet verder het gesprek aangegaan. In enkele gevallen wel, maar deze gesprekken zijn niet meegeteld. Hoewel het onderzoek zich in het bijzonder richt op niet-stemmers, hebben we ook mensen die aangaven wel gestemd te hebben, aanvullende vragen gesteld. Op die manier kregen we inzicht in de verschillen en overeenkomsten in de motieven en opvattingen van wel- en niet-stemmers.
- Variatie in achtergrondkenmerken respondenten: Hoewel we mensen grotendeels *at random* hebben aangesproken, hebben we wel gelet op variatie naar sekse, leeftijd en etnische achtergrond. Dat laatste alleen daar waar het relevant leek, bijvoorbeeld in de Haagse wijk Laakkwartier en Spoorwijk, waar volgens de statistieken bijna 79% van de bewoners een migratieachtergrond heeft. We waren in het onderzoek geïnteresseerd in het horen van verschillende stemmen,

daarvoor was een divers samengestelde respondentengroep belangrijk.

- Individuele gesprekken: De gesprekken vonden in principe één-op-één plaats. In een enkel geval liepen de onderzoekers een stukje samen op en spraken zij gezamenlijk iemand. Ook gebeurde het enkele keren dat het straatgesprek een kort groepsgesprek werd, waarbij omstanders zich in het gesprek mengden. Enkele van die omstanders hebben we daarna ook nog als respondent gesproken.
- Aantal gesprekken: Per gemeente/stadsdeel/wijk streefden we naar minimaal 20 straatgesprekken. In de meeste gemeenten zijn het er meer geworden, in Oldambt iets minder (daar hebben we meer bewoners geïnterviewd als sleutelfiguur, zie tabellen B1.2 en B1.3).
- Duur gesprekken: De meeste gesprekken duurden 3 tot 5 minuten. Sommige respondenten hadden meer tijd en wilden graag hun verhaal delen, in zulke gevallen duurden gesprekken tot 20 minuten.

De straatgesprekken hadden een informele toon en de loop van het gesprek werd grotendeels door de respondent bepaald. Tegelijkertijd hielden de onderzoekers de belangrijkste vragen in hun achterhoofd en zorgden ervoor dat zij daar zo compleet mogelijk antwoord op kregen. De topiclijst is te vinden in Bijlage 3.

Tijdens de straatgesprekken noteerden de onderzoekers steekwoorden/fragmenten van de antwoorden van de deelnemers; te veel schrijven zou afbreuk doen aan het informele karakter van de gesprekken. Tijdens de veldwerkdagen planden de onderzoekers tijd in om tussendoor – meestal na zo'n 5 gesprekken – hun aantekeningen uit te werken, zodat de gesprekken nog vers in het geheugen zaten.

Analyse bevindingen

De verslagen van de interviews met sleutelfiguren en de straatgesprekken zijn eerst op gemeenteniveau geanalyseerd en beschreven, op de volgende thema's: *karacterisering gemeente/wijk, politieke/maatschappelijke context,*

motieven niet-stemmers, motieven stemmers, aanbevelingen om de opkomst te vergroten. Na dit inzoomen hebben we vervolgens uitgezoomd om verschillen en overeenkomsten tussen de gemeenten te kunnen zien (zie over dit proces van in- en uitzoomen: Nicolini, 2009). We hebben de bevindingen zowel schriftelijk als mondeling uitgewisseld binnen het onderzoeksteam. Op basis van deze vergelijking hebben we ervoor gekozen de eigenheid van de gemeenten te laten zien (hoofdstuk 2) en daarnaast de motieven van niet-stemmers (en stemmers) op bovengemeentelijk niveau te beschrijven (hoofdstuk 3). De conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 4) zijn ook op bovengemeentelijk niveau.

Bijlage 2 – Gespreksleidraad (groeps)interviews

Intro:

- Wat is uw functie / Hoe bent u bij de gemeente/wijk betrokken?
- Kunt u wat vertellen over deze gemeente/wijk (wat speelt er, wat vindt u leuk/mooi in de wijk, wat niet)?

Participatie in politiek en breder:

- Eigen participatie:
 - o Bent u actief in de gemeente/wijk, zo ja, op welke manier(en)?
 - o Heeft u wel of niet gestemd, waarom wel/niet?
- Gemeenteraadsverkiezingen 2022:
 - o Hoe zijn de verkiezingen verlopen (organisatorisch)?
 - o Hoe denkt u dat lage opkomst bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen te verklaren is?
 - o Wie zijn vooral de niet-stemmers, denkt u? Wat zijn volgens u hun motieven?
- Zo nodig doorvragen:
 - o Incident of patroon?
 - o Landelijke of lokale redenen (bijv. bredere trend dalend wantrouwen overheid)?
 - o Speelde corona nog een rol?

Aanbevelingen:

- Wat vindt u van de lage opkomst?
- Moet er volgens u iets aan gedaan worden?
 - o Zo ja, wat en door wie?

Afsluiting:

Zijn er nog andere dingen die u graag kwijt zou willen rondom het onderwerp?

Bijlage 3 – Topiclijst straatgesprekken

Intro:

- Bent u hier bekend? / Woont u in deze buurt?
- Ik ben [naam] en voor het ministerie doen we onderzoek naar de opkomst bij de verkiezingen
- Ik zou u graag een paar vragen willen stellen over stemmen bij de verkiezingen, het duurt een paar minuten

Stemmen gemeenteraadsverkiezingen maart:

- Het percentage van mensen dat gestemd had bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen van maart lag vrij laag in deze gemeente/wijk. Wat vindt u daarvan?
- Heeft u zelf gestemd bij de gemeenteraadsverkiezingen, afgelopen maart?
 - o Ja / Nee
 - o Waarom wel /niet?
 - o Indien wel, welke partij?
- En andere mensen (buren/kennissen/vrienden/familie) in de wijk/buurt waarin u woont, hebben die gestemd?

Stemmen algemeen / toekomst:

- Meer in het algemeen, hoe vaak stemt u bij de verkiezingen voor Tweede Kamer en voor gemeenteraad?
 - o (Bijna) nooit
 - o Soms wel / soms niet
 - o (Bijna) altijd
- Wat zou voor u een reden zijn om bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen WEL te gaan stemmen?

- Wat zou voor u een reden zijn om bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen NIET te gaan stemmen?

Achtergrond:

- Hoe lang woont u in deze wijk/buurt?
- Waar bent u geboren?
- Zou ik uw leeftijd mogen noteren?
- Wat doet u in het dagelijks leven?
- Welke opleiding heeft u gedaan?
- Wilt u op de hoogte blijven van het onderzoek? Indien ja, emailadres:

Toelichting tijd/plaats/setting gesprek:

...

think. do. connect.

E:M+MA.

Wijnhaven 88

2511 GA Den Haag

070 - 87 00 460

info@emma.nl

www.emma.nl

Volg ons op [Facebook](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#)